

ПОСЛЕДНИОТ МЛАД ЧОВЕК
НЕКА ГО ИЗГАСИ СВЕТОТО
НА АЕРОДРОМОТ.

ЗОШТО МЛАДИТЕ САКААТ ДА СИ ОДАТ ОД МАКЕДОНИЈА?

ЕКСПЛОРАТИВЕН ПРИСТАП КОН МЛАДИНСКАТА МИГРАЦИЈА ВО МАКЕДОНИЈА

МЛАДИНСКИ
ОБРАЗОВЕН
ФОРУМ YOUTH
EDUCATIONAL
FORUM

Издавач:

Здружение на граѓани Младински образовен форум
Ул. Дренак 34а, 1000 Скопје
Тел: +389 2 31 39 692
www.mof.org.mk
info@mof.org.mk

За издавачот:

Дона Костуранова, извршна директорка

Автори:

Вања Јанева
Јована Ѓорѓиовска
Моника Китаноска
Симон Андов

Ментор:

Моника Божиноска

Уредник:

Мартина Илиевска

Лектор:

Дениз Тесторидес

Графички уредник:

Петар Антевски

Година на издавање:

2018

Овој проект е поддржан со грант од Фондација Институт отворено општество во соработка со Програмите за стипендии на Фондациите Отворено општество.

This project is supported by a grant from the Foundation Open Society Institute in cooperation with the Scholarship Programs of the Open Society Foundations.

ЗА МЛАДИНСКИ ОБРАЗОВЕН ФОРУМ

Младински образовен форум е младинска заедница која создава простор за дебата, слободно изразување и младинско организирање, охрабрува активизам, ги штити и унапредува младинските права и политики. МОФ ги остварува своите цели преку информирање, едукација, дискусија, соработка и преку мотивирање и поддршка на младите.

МОФ е основана во 1999 година, а е активна на национално ниво, спроведувајќи ги своите програмски активности во повеќе градови во Македонија преку МОФ центрите во: Скопје, Тетово, Струга, Битола, Велес, Куманово, како и во други градови. Во младинските клубови на МОФ на годишно ниво членуваат повеќе од 1000 корисници, кои се активни во програмските области: Дебата, Учиме право и Медија/Арт.

Активностите на организацијата се реализираат преку четири програми: Дебатна програма, Учиме право програма, Програма за истражување, анализа и креирање младински и образовни политики и Програма за младински активизам. Во рамките на организацијата функционира и првото младинско интернет радио во Македонија, Радио МОФ.

Визијата на МОФ гласи: Македонија е интегрирано општество во кое постои развиена критичка мисла, слобода на изразување и квалитетно образование кое гради активни граѓани. Младите во Македонија се суштински вклучени во одлучување и спроведување политики и се лидери во промоција на аргументирана дискусија и во почитување на човековите права и слободи.

ЗА ПРОГРАМАТА ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ, АНАЛИЗА И КРЕИРАЊЕ МЛАДИНСКИ И ОБРАЗОВНИ ПОЛИТИКИ

Програмата за истражување, анализа и креирање младински и образовни политики станува дел од структурата на Младински образовен форум во 2011, како резултат на потребата за младински и образовни политики креирани врз основа на факти. МОФ во претходните години работеше на реализација на истражувањето за корупцијата во високото образование во рамки на регионална платформа и спроведуваше истражувања во соработка со други организации. Воспоставувањето на програмата беше логичен чекор за унапредување на капацитетите кои ги имаше организацијата на ова поле и влијанието кон застапување политики креирани на факти.

Оттогаш, програмата има издадено над 20 публикации со истражувања, анализи и информации за младинските права. Покрај спроведување истражувања и анализи, програмата работи на развој и застапување на добри политики за млади и образование и поддршка на младински организации и тела на самоорганизирање, како средношколски заедници, локални младински совети и други форми.

Меѓу најзначајните успеси на програмата се вбројуваат: консултации и застапување за измени во новиот Закон за високо образование (2018), предлог-измени на Закон за средно образование за поголеми права за средношколците, фасилитација и поддршка на основањето на 12 локални младински совети, прв мониторинг на работата на Агенцијата за млади и спорт, изработка на повеќе локални младински стратегии и политики, петиција за прогласување на екстерното тестирање за пилот со над 25.000 потписи, мониторинг на студентски избори, развој на етички кодекси за повеќе универзитети, менторирање и обука на млади истражувачи, поддршка за воспоставување на Националниот младински совет на Македонија, мониторинг на спроведување на повеќе политики и други процеси.

ЗА ПРОЕКТОТ ОБРАЗОВНИ ЦЕНТРИ ЗА СОВЕТУВАЊЕ И АЛУМНИ СТИПЕНДИСТИ НА ФОНДАЦИИТЕ ОТВОРЕНО ОПШТЕСТВО

Проектот има за цел да ги поврзе капацитетите и ресурсите на Младинскиот образовен форум со знаењето и искуството на алумни стипендистите на Фондациите Отворено општество во корист на млади истражувачи, студенти и пошироката јавност во Македонија. Младите и студентите во Македонија немаат можност да спроведат истражувања и истражувачка академска работа поради ограничени ресурси – финансиски и менторски. Недостасуваат податоци базирани на истражувања во областа на младите и образованието, што резултира со политики развиени на нерелевантни информации, наместо на докази базирани на факти. Со овој проект беа искористени капацитетите на алумни стипендисти, со цел да ги споделат своите знаења со младите кои за прв пат се занимаваат со општествено релевантни истражувања и заедно да придонесат во креирање квалитетни анализи кои ќе помогнат да се подобрат политиките или да се подигне свеста за важни прашања во Македонија.

Во склоп на проектот беа поддржани пет истражувања, кои беа менторирани од алумни стипендисти на Фондациите Отворено општество и други искусни истражувачи. Петте истражувања се на следниве теми:

1. Застапеноста на различните форми на сексуално вознемирување во Р. Македонија
2. Невработеноста на младите лица во Североисточниот регион – предизвици и проблеми
3. Улогата на младите во спречување на дискриминацијата во образованието
4. Анализа на условите за лицата со посебни потреби во рамките на средното и високото образование
5. Зошто младите сакаат да си одат од Македонија? Експлоративен пристап кон младинската емиграција во Македонија

ЗА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Поттикнати од најразлични фактори младите сè почесто одлучуваат да се иселат за да го продолжат својот академски и кариерен развој во друга држава. Тенденцијата на заминување на младите значајно влијае врз вкупните социоекономски движења.

Република Македонија години наназад се соочува со одлив на мозоци, а прецизни податоци за бројот на високообразовани и стручни кадри кои ја напуштиле државата сè уште нема. Отсуството на стандардизиран статистички попис од 2002 година наваму, уште повеќе го отежнува креирањето мерки за намалување на појавата „одлив на мозоци“.

Ова истражување има за цел да направи поширока процена на моменталната состојба со младинска емиграција во Македонија, а ги вклучува и социјалните и културните фактори кои можат да влијаат на одлуките на сите млади за потенцијално иселување од земјата.

СОДРЖИНА

За Младински образовен форум	3
За Програмата за истражување, анализа и креирање младински и образовни политики	4
За проектот Образовни центри за советување и алумни стипендисти на Фондациите Отворено општество	5
За истражувањето	6
1. Апстракт	8
2. Вовед	9
2.1 Теоретска заднина	9
2.2 Република Македонија – контекст на истражувањето	13
2.3 Стратешки пристап на Република Македонија кон регулирање на „одливот на мозоци“	18
3. Методологија	25
4. Резултати.....	28
5. Дискусија.....	41
6. Заклучок	44
Анекси	45
Литература	46

1. АПСТРАКТ

Во последните години, голем број млади државјани на Република Македонија трајно се иселуваат во странство. Малубројните истражувања на тема младинска емиграција се фокусираат на економските, кариерните и политичките фактори, со посебен акцент на високообразованите млади кадри. За да се направи поширока процена на моменталната состојба со младинска емиграција во Македонија, ова истражување ги вклучува и социјалните и културните фактори кои можат да влијаат врз одлуките на сите млади за потенцијално иселување од земјата. Во ова истражување беа користени ескпловативен истражувачки пристап, квантитативна методологија и стратегија на мострење за пригоден примерок. Прашалникот го пополнија $n=905$ испитаници, на возраст меѓу 16 и 30 години. Резултатите покажуваат дека 60% од испитаниците сакаат трајно да се отселат од државата, додека една третина активно работат на изнаоѓање начини за емигрирање. Одлуката на испитаниците за отселување од државата не зависи од демографските разлики (возраст, пол, државјанство, етникум) ниту од социоекономските разлики (работен статус, степен на образование, висина на приходи). Културните фактори на одбивање се издвојуваат како најзначајни при носењето на одлуката за иселување од матичната земја, по кои следуваат социјалните, кариерните, економските и политичките фактори. Кога станува збор за одлуката на младите да се вратат во Македонија, културните фактори повторно се истакнуваат како најважни, по што следуваат социјалните, кариерните, политичките и економските фактори.

2. ВОВЕД

Раните 1990 години го обележаа почетокот на новата ера за земјите од Западен Балкан, која се карактеризира со впечатлива динамика на економски, социјален и демографски план. Распаѓањето на Југославија, војните, високата невработеност и сиромаштијата, како и транзицијата од централизирана во отворена економија предизвика голема емиграција на популацијата од земјите на Западен Балкан. Зголемената емиграција на работната сила предизвика намалување на човечкиот капитал и застој во економијата во помалку развиените земји, со што започна спирала преку која земјите со ниска економска развиеност остануваат сиромашни (Landesmann & Mara, 2016). Ваков е случајот со земјите од Западен Балкан, вклучувајќи ја и Македонија. Според проценките на Државниот завод за статистика во Македонија живеат околу 2.072.490 жители, од кои околу 440.000 се млади лица на возраст меѓу 15 и 29 години (Државен завод за статистика, 2016). Последното истражување на Светска банка (World Bank, 2011) проценува дека повеќе од 29% од високообразованите млади живеат и работат надвор од Македонија. Сепак, точни податоци за бројот на жители и оние кои ја напуштиле Македонија нема бидејќи стандардизиран статистички попис не е спроведен од 2002 година.

Проценката на големината на младинската емиграција е дополнително отежната поради тоа што нема редовна практика за евидентирање на граѓаните кои живеат надвор од државата повеќе од три месеци, иако тоа е пропишано со Законот за пријавување на живеалиштето и престојувалиштето на граѓаните. Сепак, медиумите веќе подолго време ја согледуваат тенденцијата на младинска емиграција (Гаџовска Спасовска, 2014; Делимитов, 2016; Додевска, 2016; Осило, 2016), а постојните истражувања се фокусираат на феноменот „одлив на мозоци“, односно емиграцијата на квалификуваните млади. Дополнително, постојните истражувања го анализираат само ефектот на економските, кариерните и политичките фактори, притоа не земајќи го предвид можното влијание на социјалните и културните фактори.

Токму поради недостигот на информации во однос на причините зошто младите решаваат трајно да ја напуштат Република Македонија, ова експлоративно истражување се фокусира на откривањето на факторите кои влијаат врз нивната желба да мигрираат во други земји. Понатамошниот текст ја разработува теоретската заднина на младинската миграција, како и локалниот контекст на истражувањето и стратешкиот пристап на Република Македонија кон „одливот на мозоци“. По краток опис на методолошкиот пристап, даден е осврт на клучните резултати и дискусија за нив.

2.1 ТЕОРЕТСКА ЗАДНИНА

Дефинирање на поимот миграција

Заедно со стапките на раѓање и на умирање, миграцијата спаѓа во главните

фактори кои влијаат на големината и структурата на населението (Fihel, Janicka, & Kloc-Nowak, 2018). Сепак, миграцијата во својата основа се разликува од наталитетот и морталитетот – самата појава не е биолошки настан, туку општествен процес кој е под влијание на разни социјални, културни, економски и политички фактори. Покрај личните причини за заминување, дел од миграциите низ светот ги рефлектираат и условите во државите што луѓето решаваат да ги напуштат, како и во државите во кои се преселуваат.

Во Македонија, поимот миграција на населението се дефинира како акт на преселување на секој граѓанин (вклучувајќи ги и малолетните лица) кој го променил местото на постојано живеење, како и на секој граѓанин и странец кој се пријавува/одјавува од Република Македонија заради доаѓање од/заминување во друга држава (Државен завод за статистика на Република Македонија, 2016).

Теории на миграција

Според неокласичните макроекономски теории, миграциите се резултат на процесот на економски развој (Harris & Todaro, 1970). Оваа група теории миграциите ги разгледува од аспект на разлики во приходите: луѓето се обидуваат да ги максимизираат своите приходи, поради што мигрираат во региони во кои просечните приходи се повисоки.

Од друга страна, неокласичните микроекономски теории претпоставуваат дека миграциите на пазарот на трудот не се случуваат само поради разлики во приходите, туку и заради тоа што лицата кои мигрираат прават рационална процена на потенцијалните трошоци и добивки од нивната одлука. Самата процена на потенцијалните добри и лоши страни на миграциите е поврзана со личните намери и карактеристики на поединецот, како што се возраста, полот, социјалниот статус и сл. (Bauer & Zimmermann, 1999)

Според најдоминантниот модел во литературата за миграциите, важна улога во процесот на носење одлука за миграција играат факторите на одбивање („push factors“) на земјата на потекло и факторите на привлекување („pull factors“) на земјата (потенцијална) дестинација (De Haas, 2010). Во првата група фактори кои ја поттикнуваат одлуката на поединците да ја напуштат матичната земја, влегуваат фактори како политичка нестабилност, недемократско владеење, високи нивоа на корупција, економска неразвиеност, висока стапка на невработеност, ретки можности за образование и усовршување, итн. (De Haas, 2010). Во втората група фактори кои ги привлекуваат лицата во различни земји дестинации, спаѓаат фактори како повисок стандард на живеење, политичка стабилност, подобри можности за вработување, квалитетен образовен систем, итн. (De Haas, 2010).

Слично на моделот на De Haas, теоријата на миграциски системи ги интегрира

макро и микроекономските процеси и ја дефинира миграцијата како динамичен процес во кој регионите и државите се меѓусебно поврзани (Massey et al., 2011). Оттука, теоријата налага поширок пристап кон миграциските феномени кој вклучува соработка меѓу поединци, домаќинства и креатори на политики, како и разгледување на пошироките општествени економски, социјални, културни и политички околности.

Земајќи ги предвид сите теоретски пристапи, очигледно е дека на испреплетените фактори кои влијаат на миграцијата и нивните ефекти треба да им се пријде меѓуресорски и системски.

Видови миграција

Во зависност од намерата за враќање во матичната земја во иднина, миграциите можат да бидат трајни или привремени (Koch, Thormann, Besch, Baltes, & Sommaribas, 2011). Според демографскиот речник на Обединетите нации, Demoraedia, внатрешната миграција го подразбира движењето на луѓето од еден град/регион во друг, во рамките на една држава, вклучувајќи ја и миграцијата од рурална во урбана област. Надворешната, односно интернационалната миграција се однесува на трајното преселување на граѓаните од една држава во друга. Сезонските миграции се однесуваат на специфичен период од годината како реакција на работните или климатските услови (United nations, 1982).

Кога граѓаните од една држава трајно се преселуваат во друга, појавата се дефинира како емиграција за државата од која се иселуваат и имиграција за државата во која се доселуваат. Синцир/верижните миграции започнуваат со преселувањето на еден член од семејството, кој потоа наоѓа начин и средства да им овозможи на останатите членови на неговото семејство да му се придружат во новото место на живеење. Миграцијата на враќање го претставува доброволното движење на имигрантите кон својата матична држава (United nations, 1982).

Младински миграции

Овој труд се фокусира на младинските миграции, односно одлуките на младите лица да ја напуштат матичната држава или да останат во неа. Истражувањата покажуваат дека оваа целна група има висока тенденција за мигрирање (Cairns, 2014; Global Migration Group, 2014; Јаковлеска, 2017; Van Mol, 2016). Врз мотивацијата на младите луѓе за ваквите одлуки можат да влијаат фактори од различна природа, како што се недостатокот на вработувања, отсуството на добри услови за работа и лошата економска состојба во матичната држава; желбата за продолжување на своето образование и професионално усовршување, формирањето на сопствено семејство и барањето повисок квалитет на живот во странство.

Студентските миграции се јавуваат како подгрупа на младинските миграции, при што интернационалните студенти се дефинираат како лица кои ја напуштиле земјата на потекло и се преселиле во друга држава поради образовни цели (Spring, 2014). Тие понатаму се делат на две групи: оние кои се преселиле во странство со цел да се здобијат со диплома (мобилност на дипломи) и оние кои се преселиле привремено во странство на краткотрајна размена на студенти (мобилност на кредити) (Junor & Usher, 2008). Во споредба со сите други групи на мигранти, интернационалните студенти се најбзрорастечката група (OECD, 2012). Како три најчести причини за студентските миграции се наведуваат: а) напорите на универзитетите за привлекување странски студенти за зголемување на своите приходи, б) големиот број државни мерки за задржување на странските студенти и по завршувањето на нивните студии, и в) препознавањето на вредноста на странските дипломи на домашниот и интернационалниот пазар од страна на студентите и нивните семејства (OECD, 2012).

Токму фактот дека младите луѓе се оние кои се иселуваат во голем број претставува проблем за земјите во развој, бидејќи сè поголем број од нив не се враќаат во своите земји на потекло (ONS, 2017). Земјите кои постојано ги губат младите високообразовани кадри се соочуваат со негативните ефекти на миграциите, како економска стагнација која се јавува како резултат на намалениот број на работоспособно население. Овој феномен во литературата е познат како „одлив на мозоци“ (на англ. brain drain), кој претставува емиграција на образованите и професионални млади луѓе од една земја, економски сектор или поле во друг, најчесто поради повисок животен стандард и квалитетни услови за живот (Baruch, Budhwar, & Khatri, 2007).

Фактори на иселување

Во литературата, главните фактори кои влијаат врз одлуката за трајно иселување од државата се поделени во пет групи: економски, политички, културни, социјални и кариерни (Carr, Inkson & Thorn, 2005). Со други зборови, економската развиеност на државата, нејзината политичка стабилност, слободата и автономијата на граѓаните, можностите за професионален и академски развој, како и квалитетот на социјалните односи, се клучни при процесот на донесување одлуки на младите луѓе кои размислуваат за напуштање на државата. Важно е да се напомене дека овие пет групи фактори истовремено може да се појават и како фактори кои придонесуваат младите да си заминат од сопствената држава (т.н. фактори на одбивање) и како фактори кои ги привлекуваат младите да мигрираат во земјата дестинација (т.н. фактори на привлекување).

Економските фактори ги опфаќаат следниве параметри: економската развиеност на државата, стапката на вработеност, искористеноста на специјализираниот кадар, висината на приходите кои вработените ги имаат

соодветно на професиите, социјалната и пензиската сигурност и стандардот на живот кај граѓаните (Carr, Inkson & Thorn, 2005).

Политичките фактори даваат увид во политичката стабилност на државата, довербата што ја имаат граѓаните во институциите, демократијата и правдата која владее во општеството, постоењето на законодавство кое е посветено на човечките права, работењето на властите според прописи и правила, развојот на јавните услуги (Carr, Inkson & Thorn, 2005; Chang & Deng, 1992; Lam, 2002), како и поврзаноста помеѓу политичката стабилност и растот на државната економија (пр. Lam, 2002).

Културните фактори се однесуваат на слободата и автономијата што ја имаат граѓаните во општеството, постоењето на недискриминација и маргинализација, системот на општествени вредности, постоењето на развиен културен и ноќен живот, и развиена граѓанска свест и организираност кај луѓето. Дополнително, мигрантите често се одлучуваат да се преселат во држави кои имаат слична култура на земјата од која потекнуваат (Carr, Inkson & Thorn, 2005).

Социјалните фактори ги подразбираат односите што ги имаат развиено лицата, вклучувајќи ги семејните и пријателските релации. Под социјални фактори исто така се подразбираат и условите во кои луѓето можат да создаваат и издржуваат семејство, ставовите на нивните партнери, како и условите за родителско отсуство и за воспитување и едукација на деца (Chang, 1992; Granrose & Chua, 1996).

Кариерните фактори ги покриваат образовните можности и можностите за кариерен развој на лицата (Forster, 1997). Оваа група фактори ги опфаќа и потенцијалните можности за напредок во друга држава, но и нивната стимулативна вредност (Carr, Inkson & Thorn, 2005).

2.2 РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА – КОНТЕКСТ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

По стекнувањето на кандидатскиот статус за членство во ЕУ во 2005 година, Македонија доби 9 препораки од Европската комисија во кои се бележи напредокот кој го постигна. Сепак, потребни се континуирани напори за генерирање долготрајни промени и подобрување на животниот стандард на граѓаните.

Економски контекст

Во изминатите две декади Република Македонија се соочува со последиците од една динамична транзиција. Од самото осамостојување на државата, Македонија се соочува со повремени политички кризи кои влијаат на економскиот раст, каков што беше случајот со падот на растот за 0,9% во

првата половина од 2017 година. Во споредба со 2016 година, инвестициите беа двојно намалени (World Bank, 2017). Дополнително, главните двигатели на раст, како што се градежништвото и услужните дејности, се намалија во првата половина на 2017, додека другите сектори имаа мали позитивни придонеси (World Bank, 2017).

Значаен пад во стапката на невработеност се случи во првата половина од 2017 година кога невработеноста го достигна својот историски минимум од 22,8% од осамостојувањето на Македонија (World Bank Group, 2017). Ваквата промена, главно, се должи на странските директни инвестиции со кои се создадоа повеќе од 14.000 нови работни места. Дополнителен позитивен знак за економскиот контекст на Македонија е намалувањето на стапката на сиромашни лица во 2016, предизвикано од растечкиот тренд на вработување и зголемувањето на платите (World bank, 2017). Во изминатата година, стапката на сиромашни лица изнесуваше 22% (Државен завод за статистика, 2017).

При анализирањето на економскиот контекст во Македонија, посебно внимание треба да се обрне на високата стапка на младинска невработеност – повеќе од 50% од младите лица во Македонија се невработени (World Bank, 2017). Исто така, стапката на млади NEET (not in education, employment or training) лица во Македонија изнесувала 31,2% во 2016 година, што е многу високо во споредба со просечната стапка од 13,9% во земјите членки на Организацијата за економска соработка и развој (OECD) (Државен завод за статистика, 2016; OECD, 2018). Во однос на месечните примања, последните информации покажуваат дека просечната нето-плата во октомври 2017 година изнесувала 23.356 денари (Државен завод за статистика, 2017). Со последните промени на Законот за минимална плата во Република Македонија (2017), таа достигна 12 илјади денари.

Политички контекст

Во периодот од 2014 до 2017 година Република Македонија доживеа сериозна политичка криза. Под медијаторското водство на дипломатите од ЕУ и САД, дијалогот меѓу четирите најголеми политички партии резултираше со Пржинскиот договор во кој се постави датум за нови парламентарни избори. Тие се одржаа во декември 2016 година, а новата Влада се формираше во јуни 2017 година. Новата Влада се фокусираше на две главни цели: економски раст и реформи за забрзување на евроинтеграциите (World Bank, 2017).

Иако Македонија го стекна статусот на кандидат за членство во Европската Унија во 2005 година, до сега доби 9 препораки од Европската комисија во кои е забележан напредокот и предизвиците со кои се соочува Македонија. Позитивни сигнали се последната безусловна препорака (European Commission, 2018) и неодамна усвоената Стратегија за Западен Балкан (European Commission, 2018). Во неа, ЕК го уважи досегашниот напредок на земјите од

Западен Балкан, но без концизна временска рамка за понатамошниот тек на преговорите за државите кандидати за членство во ЕУ.

Во однос на корупцијата и недовербата на граѓаните во институциите на Република Македонија, резултатите се поразителни. Македонија е најкорумпирана држава на Балканот и во Европа, а на Светскиот индекс за корупција се наоѓа на 107 место, на ист ранг со Етиопија, Ерменија и Виетнам (Transparency International, 2017).

Културен контекст

Во културниот контекст спаѓаат практикувањето на религиозна слобода, нивото на меѓуетничката интеграција, постоењето на дискриминација по разни основи и можностите за културно-забавни активности (Carr, Inkson & Thorn, 2005). Во насока на овозможување поголема кохезија во општеството, важни се и слободата за здружување во организации, како и независните медиуми (European Commission, 2018).

Иако Уставот на Република Македонија гарантира религиозна слобода, исламофобијата е сè уште присутна во реториката на политичарите и во јавниот дискурс (Freedom House, 2017). Ова, заедно со ниското ниво на меѓуетничка интеграција во училиштата, посочува кон длабоки поделби во македонското општество по религиозни и етнички основи (Freedom House, 2017). Во споредба со интернационалните тенденции, степенот на дискриминација во македонското општество е релативно висок. На пример, дискриминацијата врз основа на род и сексуална ориентација е честа појава (European Commission, 2018; Freedom House, 2017).

Правата за слобода на здружување генерално се почитуваат. Споредено со 2016 година, кога граѓанските организации се соочија со зголемени финансиски инспекции и политички притисок (Freedom House, 2017), во 2017 година е забележано подобрување на слободата за здружување и соработка меѓу граѓанскиот сектор и Владата (European Commission, 2018). Слично подобрување е забележано и во медиумскиот простор каде што политичкиот притисок и случаите на (само)цензура се намалени (European Commission, 2018).

Социјален контекст

Социјалниот контекст ја подразбира пошироката социјална средина, која се однесува на улогата на социјалните групи во формирањето на групни норми, социјални идентитети, меѓугрупни односи и идеологии (Eagly & Chaiken, 2005). Поточно, социјалниот контекст укажува на значењето и улогата на семејните и пријателските врски на лицата, можностите да се создаде семејство во државата, како и условите за родителско отсуство, воспитување

и образование за деца.

Според Законот за работни односи (2015), работничка за време на бременост, раѓање и родителство има право на платено отсуство од работа во траење од девет месеци непрекинато, а доколку роди повеќе деца одеднаш (близнаци, тројка и повеќе) 15 месеци. Доколку ова право на отсуство не го искористи работничката, правото на отсуство од работа за родителство може да го користи таткото или посвоителот на детето (Закон за работни односи, 2015). Условите за воспитување и едуцирање на децата се покриени со Законот за заштита на децата (2016), според кој оваа дејност се остварува со обезбедување услови и ниво на животен стандард што одговара на физичкиот, менталниот, емоционалниот, моралниот и социјалниот развој на децата, а е обврска на родителите, единиците на локалната самоуправа и централната власт.

Кариерен контекст

Како што беше напоменато во поглавјето за економски контекст, севкупната стапка на вработеност постепено се зголемува (48% во 2016) (Државен завод за статистика, 2017). Иако вработувањата во неформалната економија опаѓаат во последната декада, сè уште се на високо ниво – околу 18% од вкупните вработувања во 2016 година (Државен завод за статистика, 2017). Во неформалната економија најчести учесници се жените, долгорочно невработените лица и младите работници (Државен завод за статистика, 2017).

Што се однесува до можностите за професионално усовршување и организиран тренинг и пракса, Република Македонија нема официјална законска рамка со која ги покрива. Стажирањето често се вклучува во програмите за вработување како мерка за зголемување на вработливоста на младите луѓе. Сепак, оние кои сè уште се во образовниот процес не добиваат никаков надоместок, ниту социјално осигурување за остварување на пракса, иако таа е неопходен услов за завршување на семестар во високото образование (European Commission, 2018). Исто така, важно е да се напомене дека сè повеќе млади лица се одлучуваат повисоките степени од високо образование да ги стекнат во друга земја наместо на државните и приватните факултети во Македонија. Можен индикатор за тоа се намалувањата од 17% на бројот магистри и специјалисти и 20% на бројот доктори на науки во 2016, споредено со 2015 година (Државен завод за статистика, 2017).

Во организациски контекст, работниците имаат право да се организираат и да преговараат колективно, иако синдикатите сè уште немаат стабилно финансирање и квалификувани менаџери. Неформалната и сива економија во Република Македонија е голема, оставајќи голем дел од работниците подложни на злоупотреби од страна на работодавачите (Freedom House, 2017).

Кога станува збор за работните односи на младите, најчесто прекршувани права се неплаќањето на прекувремената работа, омаловажувањето од надредените, принудата да се работи на државни празници без соодветен надоместок, принудата за враќање на дел од платата на работодавачот, како и добивањето отказ без никакво предупредување (Коалиција СЕГА, 2018). Дури 44,5% од испитаниците во истото истражување сметаат дека законите за заштита на работниците во Република Македонија се само на хартија и не се спроведуваат во практика, додека пак 52,3% од младите не би презеле ништо доколку им се прекрши некое од работничките права бидејќи тоа им се случува на сите вработени и не сметаат дека тие се оние кои би требало да преземат акција против тоа (Коалиција СЕГА, 2018).

Младите во Република Македонија

Националната стратегија за млади 2016-2025 (Агенција за млади и спорт, 2016) ја дефинира младата популација како лица на возраст од 15 до 29 години, со што опфаќа околу 440.000 жители на Македонија (Државен завод за статистика, 2016). Во младата популација спаѓаат средношколците, студентите, младите невработени лица и младите со посебни потреби (млади престапници, млади кои немале еднакви можности за образование и воспитание, талентирани деца, деца со дислексија) (European Commission, 2018). Вака широко дефинираната категорија на млади луѓе носи клучен потенцијал за социјален развој, но истовремено е и најранлива на социјални и економски промени во општеството. Во светски рамки, Македонија е на 39-тото место (од 183 земји) на Глобалниот индекс за младински развој (Commonwealth Secretariat, 2016).

Кога се работи за меѓународна размена на знаења и стручно усовршување, единствена организација која во Македонија е одговорна за прекугранична мобилност во учењето е Националната агенција за европски образовни програми и мобилност. Нејзина цел е да промовира и имплементира образовни програми и програми за мобилност во Република Македонија. Некои од програмите кои ги спроведува Националната агенција за европски образовни програми и мобилност се: Comenius, Erasmus, Leonardo De Vinci, Grundvig, Jean Monnet (European Commission, 2018).

Според последното истражување на Светска банка (World Bank, 2011), повеќе од 29% од високообразованите млади живеат и работат надвор од Македонија, односно учествуваат во феноменот „одлив на мозоци“. Спроведените истражувања на оваа тема во Македонија посочуваат на важноста на стапката на младинска (не)вработеност и квалитетот на условите за образование и професионално усовршување како главни причини за одлуката на младите да ја напуштат државата (пр. Ванчов и Зинзирова, 2017; Ристеска, 2003). Слично на ова, истражувањето спроведено при

подготвувањето на Националната стратегија за вмрежување, соработка и намалување на одливот на високообразовани и стручни кадри 2013-2020 ги издвојува како најважни следните фактори за трајно иселување на младите од Македонија во странство: ниски плати, економска стабилност, малку можности за напредок во кариерата и политички притисок. Истовремено, како најважни фактори кои ги привлекуваат во другите земји се издвојуваат поголемите плати и подобрите услови за работа и напредок во кариерата. Сепак, овие истражувања биле фокусирани на висококвалификуваните млади кадри без да го земат предвид поголемиот феномен на младинска емиграција.

2.3 СТРАТЕШКИ ПРИСТАП НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА КОН РЕГУЛИРАЊЕ НА „ОДЛИВОТ НА МОЗОЦИ“

Во овој дел од трудот направена е анализа на два вида документи. Првиот вид се актите на надлежните државни институции кои ја уредуваат миграциската политика, додека вториот вид се истражувачките анализи за миграциите во Македонија. Врз основа на анализа на овие два вида документи, овој дел од извештајот ги сублимира: 1) стратешкиот приод, правната и институционалната рамка за миграции, а особено младинските миграции во Р. Македонија; 2) предлог-мерки за намалување на „одливот на мозоци“, базирани на наоди добиени од истражувања спроведени од страна на граѓанскиот сектор; 3) наоди од претходно спроведени истражувања на тема миграција и мобилност на млади во Македонија.

Уставот на Република Македонија јасно уредува во член 27 дека „Секој граѓанин има право да ја напушти територијата на Републиката и да се врати во Републиката. Врз основа на Уставот и од него изведените законски и подзаконски акти, како и од актуелните потреби во државата, институциите градат стратегии за решавање/регулирање на предметната проблематика.

Првиот легислативен обид за стратешко, сеопфатно и ефикасно управување на миграциските процеси (во областа на легалните, присилните и илегалните меѓународни миграции) датира од 2008 година со донесување на Резолуцијата за миграциска политика на Република Македонија за периодот од 2009-2014. Во овој документ јасно е истакната загриженоста за потенцијално мигрирање на високообразовани лица и студенти, притоа издвојувајќи ги кадрите од техничките и природните науки како група која има поголема веројатност да мигрира. Како основни фактори за зголемувањето на интелектуалната миграција се нагласени невработеноста, непочитувањето на трудот, потценувањето на стручноста, ограничените можности за напредување во професијата, традицијата, формирањето на бројни македонски заедници во земјите, како и поволните промени во имиграциските политики на земјите за прием на бројни македонски заедници. Согласно идентификуваните фактори, предвидени се мерки за регулирање на одливот на интелектуалниот кадар кои се однесуваат на креирање политики за намалување на интелектуалната

емиграција, за враќање на високообразованите лица од странство како и ублажување на неповолните импликации од интелектуалната емиграција. Исто така, Резолуцијата предвидува доброволна регистрација на иселениците со цел мапирање на нивното привремено или трајно престојувалиште/живеалиште како и олеснување на враќањето на иселениците во Македонија.

Значаен документ креиран во 2012 година е Национална стратегија за вмрежување, соработка и намалување на одливот на високообразовани и стручни кадри 2013–2020, кој претставува прв официјален документ кој директно ја уредува миграцијата „brain drain“ или „одлив на мозоци“. При изработката на оваа стратегија консултирани се четири консултативни групи како претставници на клучните засегнати страни, и тоа студенти од последните години во првиот циклус, претставници на приватниот сектор, претставници од високообразовните институции и студентите кои дел од своето образование го стекнале во странство и се вратиле во Македонија. Врз основа на истражувачките наоди спроведени со консултативните групи добиен е увид на најважните фактори за трајно мигрирање на младите од Македонија во странство (односно факторите што ги одбиваат високообразованите кадри од домашната средина). Како примарни фактори истражувањето ги идентификува: ниски плати, економска нестабилност и неизвесност, малку можности за напредок во кариерата, политички притисок, недостаток од финансиски средства и можности за започнување сопствен бизнис. Истовремено, истражувани се и доминантните причини за заминување во странство на младите високообразовани лица (односно тоа што ги привлекува во странските земји). Како фактори на привлекување, ова истражување ги идентификува: поголеми плати во странство, подобри можности за напредок во кариерата, подобри услови за работа, добро организирана средина воопшто и подобри услови за професионален развој во нивната област на специјалност. Стратегијата предвидува конкретни и јасни мерки кои произлегуваат од страна на консултантните групи со цел да се влијае како на факторите на одбивање така и на факторите на привлекување. Мерките предвидени во Стратегијата се содржани во предлог-мерки за стратешки пристап на Македонија за регулирање на миграцијата на млади.

Поради сериозноста со која се соочува државата со тенденцијата на миграција, особено во последните години, креирана е Резолуцијата за миграциска политика за периодот 2015-2020 година, која е насочена и кон „надминување на постојната состојба на обемни и трајни иселувања, посебно на младите и високообразованите кадри“, дефинирајќи ги како загрижувачки миграции. Главен акцент е ставен врз медицинскиот и инженерскиот персонал поради масивниот одлив кој покажува директни негативни импликации врз пазарот на трудот. И покрај идентификуваните фактори за „одливот на мозоци“, како и предвидените мерки развиени со цел да одговорат на идентификуваните причинители (кои не отстапуваат од оние што се предвидени во Резолуцијата за 2009-2014), и во овој документ е нагласено дека сите понатамошни чекори

не обезбедуваат стабилност во миграциските политики поради недостиг на актуелните демографски податоци врз кои се темели стратешкиот пристап. Изостанувањето на резултатите од Стратегијата, според креаторите на овој документ, се должи и на некоординираноста на големиот број институции кои се директно и/или индиректно инволвирани во оваа проблематика поради што се предлага меѓусекторски орган кој ќе работи на менаџирање на надлежностите меѓу институциите.

Не смее да биде изоставен фактот дека политичката криза во Македонија имаше свои негативни реперкусии врз целокупниот систем. И покрај недостигот на официјални податоци, се претпоставува дека политичката криза има свое негативно влијание како врз миграцијата на високообразованите млади лица така и во забавување на имплементацијата на мерките за регулирање на миграцијата за оваа целна група од државата.

Со разрешницата на политичката криза, новата Влада ги постави своите приоритети. Во Програмата на Владата на Република Македонија за 2017-2020 година е предвидена „поддршка на младите“ преку креирање на „младинска политика која ќе биде јадрото на политиките за вработување, за реформи во образованието, здравството, културата, спортот итн.“ Во склоп на Програмата 2017-2020 на Владата, предвидени се проекти за подобрување на студентскиот живот и стандард, креирање нови работни места за младите преку проектот „Гаранција за младите“, кој ќе обезбеди, по завршување на школувањето или станување невработен, секој млад човек во период од четири месеци да добие понуда за вработување, можност да го продолжи образованието, да стапи на пракса или тренинг за подготовка за вработување. Програмата ја нагласува важноста од развивање дијалог со студентите околу начините за департизација и плурализам во студентското организирање. Со примената на предвидените мерки се очекува намалување на одливот на млади луѓе. Дополнително, Програмата како приоритет не вклучува привлекување на емигрираните високообразовани кадри да се вратат и да се ангажираат во Македонија.

Агенцијата за иселеништво во приоритетите кои се таксативно наброени во Стратешкиот план 2018-2020 година, предвидува „интегрирање на иселениците од Македонија во општествениот живот на Република Македонија, унапредување на врските со иселеничките организации и вклучување на иселениците во јавниот, економскиот и културниот живот во државата“, притоа се наведува дека за реализирање на ваквата мерка се предвидени „директни контакти и посети на значајни настани во Америка, Австралија и Канада, Европа, Шведска, Италија и Германија“.

Согласно распределбата на надлежности, поставената институционална рамка укажува на интерсекторски приод на прашањето за миграции. Поточно, Министерството за надворешни работи, Министерството за труд и социјална

политика, Министерството за образование и наука и Министерството за внатрешни работи се клучните институции кои имаат посебна улога при изготвувањето стратешки пристапи како и имплементација на мерките за регулирање на миграцијата на младите. Врз поставените мерки, свој значаен удел за нивно спроведување имаат и образовните институции (основни, средни училишта и факултети), Агенцијата за млади и спорт, Агенцијата за иселеништво, Државниот завод за статистика. Како поддршка на државните институции се јавуваат и меѓународните организации (IOM, ICMPD, UNFPA, UNHCR), како и регионалната иницијатива MAPPI кои даваат континуирана поддршка во обидите за зајакнување на интелектуалниот трезор на Македонија.

Анализата на горенаведените документи ни потврдува дека Република Македонија има поставено стабилна правна рамка за регулирање на миграцијата на високообразовни млади. Проблемот се задржува при нивната имплементација и адаптација на мерките во реалноста. Од огромна важност е ова тематика да биде разгледана како приоритет во државата, во спротивно нејзините резултати алармираат на заканувачка иднина.

Постојни предлог-мерки за стратешки пристап кон регулирање на миграцијата на високообразованите млади

Во постојните документи и стратегии на државата, како и во истражувањата спроведени од јавниот и граѓанскиот сектор, изнесени се голем број предлог-мерки кои можат да ја регулираат миграцијата на високообразовани кадри. Текстот што следи ги сумира предложените мерки кои нудат решенија за регулирање на оваа проблематика. Притоа, постојат два вида мерки кои треба да се преземат за регулирање на миграцијата на високообразованите млади. Првиот вид се мерки кои влијаат на факторите на одбивање на младите од државата, а вториот вид се мерки кои влијаат на факторите на привлекување од земјата-дестинација.

Предлог-мерки за влијание на факторите на одбивање на високообразованите млади од Македонија

Општите мерки за влијание на факторите на одбивање на високообразованите млади од Македонија се однесуваат на генералните политики во делот на економија (економски раст, намалување на невработеноста, привлекување на странски директни инвестиции итн.), политиката (стабилна влада и силна опозиција, политичка волја за пристапување кон предизвиците на државата), правото (владеење на правото, усогласување со правото на ЕУ, спроведување на функционална демократија преку правниот апарат, сериозна борба со криминалот и корупцијата), културата и социјалната политика. Истовремено, од особена важност е преземањето на специфичните мерки. Тие се однесуваат на давање помош од државата за образовани млади луѓе кои сакаат да

направат општокорисна промена и охрабрување на ентузијазмот кај младите за промена и напредок, како и креирање на ефективни и ефикасни мерки за стимулирање на вработувањето кај младите (Стратегија за намалување на одлив на мозоци 2013-2020). Потребно е донесување активни владини мерки за вработување преку Агенцијата за вработување на РМ, кои ќе дадат многу поголеми резултати од сегашните (Платформа за мултикултурализам 2017). При спроведување на мерките на вработување треба целосно да бидат отстранети роднинско-пријателските влијанија и/или непотизмот и да се издигнат меритократските процеси (Стратегија за намалување на одлив на мозоци 2013-2020). Од важност е и формирање на повеќе бизнис-стартап центри кои на образованиот кадар ќе им понуди можност за започнување свои бизниси (Платформа за мултикултурализам 2017).

Вклучувањето на младите во креирање политики што ги засегаат нив е исто така важна специфична мерка со цел задржување на младите во својата матична држава. Јавно и транспарентно донесување образовни политики и закони, како што се Законот за средно образование, Законот за високо образование, Законот за млади и други, во кои сите засегнати страни би биле вклучени за да се намали незадоволството кај засегнатите страни, да се отвори можноста за прилив на нови идеи и да се цели кон унапредување на демократијата во нашето општество (Платформа за мултикултурализам 2017). Во легислативата на Македонија треба да биде предвидена можноста за пракса или стажирање на студентите во приватниот и јавниот сектор со цел мониторирање, мотивирање и задржување на младите во државата.

Предлог-мерки за влијание врз факторите на привлекување на високообразованите млади во Македонија

Спроведувањето попис на населението е првиот чекор при преземањето стратешки мерки (Платформа за мултикултурализам 2017). За планирање на ефективни демографски политики потребен е точен показател за тоа колку луѓе емигрирале, како и колкава е стапката на наталитет и на морталитет на вкупното население во државата. Следствено, следува креирање на платформа со база на податоци со високообразован кадар со престојувалиште или живеалиште во странство со цел нивно поврзување со јавниот и приватниот сектор (Резолуциите за миграциона политика, Стратегија за одлив на мозоци 2013-2020 и Центар за истражување и креирање политики). За да имаме одржлив систем со податоци за емигрираните државјани од Република Македонија, Министерството за внатрешни работи и неговите органи треба задолжително да внимаваат на почитувањето на должноста за пријавување мигрирање или емигрирање од Македонија уредено со Законот за пријавување на живеалиштето и престојувалиштето на граѓанинот. Ако има на располагање регистар на емигрирани високообразовани млади, ќе биде можно да се работи на креирање пакет мерки или стимулативни политики за враќање на младите што се подолго од 3 години во странство (платформа

за мултикултурализам 2017), стимулирање на институциите и компаниите кои ќе ангажираат високообразовани профили од Македонија кои живеат во странство. Како најидеално решение се смета она во кое се вели дека таквите лица треба да бидат вклучени во образовните, научните или деловните процеси во Македонија (Стратегија за намалување на одлив на мозоци 2013-2020).

Република Македонија законски ја уреди миграциската политика преку донесување на Резолуциите за миграциона политика на Република Македонија, Акционите планови како и Стратегија за вмрежување, соработка и намалување на одливот на високообразовани и стручни кадри 2013-2020, во кои се предвидени сите потребни мерки за регулирање на овој вид миграција. Она што недостига е адаптација и доследна имплементација на предвидените мерки, како и мониторинг на целокупниот процес на одлив на мозоци. Затоа потребно е формирање на меѓусекторско тело кое ќе биде одговорно за спроведување на предвидените мерки во националните документи (Центар за истражување и креирање политики).

Република Македонија ја следеше тенденцијата на европските држави за финансирање студенти на еден од најдобрите универзитети во светот со обврска да се ангажираат во државата по завршетокот на студиите. Меѓутоа, се забележува суштински пропуст при реализирањето на оваа мерка поради недостиг на јасна стратегија за ангажирање на владините стипендисти во државниот апарат по завршувањето на нивните студии. Токму затоа тоа е една честа причина за „одлив на мозоци“ по истекот на задолжителниот период за „отслужување“ во својата матична држава (Центар за истражување и креирање политики). Исто така, стипендиите кои ги доделува државата за студирање во странство треба да се користат во насока на подобрување на целиот општествен систем во земјата преку овозможување (и обврзување) на студентите активно да се вклучат во реформите и да работат на конкретно однапред познато работно место или да им се гарантира ангажман како консултанти.

Постојни истражувања за миграцијата на младите од Македонија

Невладините организации, поради недостиг на обновени демографски податоци од страна на надлежните државни органи, најчесто креираат квалитативни истражувања забележувајќи значаен недостиг на квантитативни анализи врз кои ќе се градат конкретни мерки и политики. Академската заедница не е доволно активна во спроведувањето истражувања врз кои треба да се преземат развојни политики додека медиумите немаат направено медиумска кампања како би го алармирале проблемот преку бројките на иселени млади (Резолуција за миграциона политика 2015-2020). Сепак, постојат определен број документи кои направиле обид да истражат и да анализираат некој сегмент од овој феномен. Во продолжение се наброени

јавните документи во кои е обработувана миграцијата на младите.

”
Воспоставување на критериуми за квалитет во општествените науки во функција на спречување на одливот на мозоци од Република Македонија“ е истражување кое е спроведено преку евалуација на постојните законски рамки за спречување на одливот на мозоци од земјата, како и на ставовите на целната група (научниците и истражувачите во областа на општествените науки.) Документот за јавни политики нуди неколку препораки за клучните носители на политики – Институт за стратешки истражувања и едукација, 2017;

„Како до намалување на младинската емиграција од Република Македонија“ е студија за јавна политика која го обработува проблемот на емиграција на младите од 18 до 30 години во последните 10 години, со цел да понуди можно решение за намалување на младинската емиграција. Во студијата се преземени два клучни фактори за анализа на младинската емиграција: невработеност и квалитетот на образованието. - Платформа за мултикултурализам поддржано од Прогрес – Институт за социјална демократија и фондацијата „Калеви Сорса“ 2017;

„From Brain Gain Policies to Practices – spreading the best institutional practices in the Western Balkans“ („Од политиките за 'прилив на мозоци' до практики – ширење на најдобрите институционални практики во Западен Балкан“) преземен е компаративен инструмент за анализа на состојбата на „одлив на мозоци“ (brain drain) во Албанија, Босна и Херцеговина и Македонија во рамки на проектот „The Balkan trust for democracy“ поддржан од германскиот „Маршалов план“ (German Marshal plan), 2013;

„Трансформирање на 'прилив на мозоци' од концепт во реална добивка“ е единствено истражување направено конкретно за „прилив на мозоци“ во кое се анализираат предусловите за тој процес да биде успешен. Анализата ги утврдува пречките за реинтеграција на високообразовниот кадар што мигрирал во странство, но предлага и решенија за систематски пристап за нивно надминување. Во ова истражување направен е преглед на главните предизвици со кои се соочуваат повратниците во процесот на нивната реинтеграција во Македонија. Центар за истражување и креирање политики Скопје, 2012;

„Научната дијаспора од Република Македонија“ спроведе истражување за мапирање на научната дијаспора од Република Македонија и идентификување на соодветна политика за нејзино поврзување со високообразовните, научните и другите институции во функција на поттикнување на социоекономскиот развој на земјата. Економски институт, 2012;

„Student Employability and Brain Drain in the Republic of Macedonia“

(„Студентска вработливост и 'одлив на мозоци' во Република Македонија“) истражувани се фактите од реформите во високото образование во делот на ефикасноста на студирањето и вработливоста на дипломираните студенти, односно евентуалните промени во образовната структура на населението. Ова истражување е спроведено со цел да се надомести празнината во анализирањето на реформите во високото образование, спроведено во почетокот на 2000 година. Весник за меѓународни научни публикации, 2012 ;

„To study abroad or not? The problem of the recognition of diplomas issued by Foreign Universities“ („Да се студира во странство или не? Проблемот со признавање на дипломите издадени од странски универзитети“) ја анализира процедурата на признавањето на дипломите стекнати на странските универзитети од страна на македонските институции, осврнувајќи се со компаративен приказ на состојбата во неколку соседни држави – Институт за стратешки истражувања и едукација, 2006;

„Развој на политики за намалување на одливот на мозоци во Македонија: Проблеми и предизвици“ е квалитативно истражување кое ги опсервира корените, манифестациите и ефектите на процесот на одлив на мозоци, но ги анализира и одбранбените механизми на македонските институции, забележувајќи суштински недостаток на миграциска политика и стратегија за ублажување на штетните ефекти предизвикани од одливот на мозоци. Центар за истражување и креирање политики, 2004;

„Потенцијалната интелектуална емиграција од Република Македонија“ ја има анализирано појавата на одлив на мозоци кај студентите од техничките факултети. За првпат во ова студија е дадено рангирање на факторите кои најмногу влијаат на растот на бројот на одлив на мозоци, со акцент на младите од техничките факултети. Истражувањето било спроведено во рамките на проектот „Миграцијата на високообразовани и стручни кадри од РМ причини и последици“, спроведен од страна на Економскиот институт, Скопје, 2003 година;

„Brain drain as a function of sustainable development in the Republic of Macedonia“ („Одливот на мозоци во функција за одржлив развој во Република Македонија“), го истражува феноменот на одливот на мозоци од Македонија и го анализира влијанието на миграцијата на високообразовниот кадар врз одржливиот развој и пазарот на трудот (во споредба со развиените европски држави). Истражувачки центар за енергија и одржлив развој.

3. МЕТОДОЛОГИЈА

Истражувачки прашања

Ова истражување претставува експлоративен напор за процена на

моменталната состојба во Македонија со младинската емиграција. Поточно, примарна цел на ова истражување е откривање на факторите кои влијаат на одлуката на младите за иселување и/или враќање во матичната држава. Имајќи го на ум недостигот од анализи кои се фокусираат на факторите за миграција на младите од Македонија, оваа анализа тестира колку факторите за миграција, препознаени во литературата, се поврзани со практиките на младите во Македонија. Наодите од ова истражување ќе послужат како основа за понатамошни подлабински анализи, како и истражувања кои ќе се насочат кон институционалните практики за оваа проблематика.

Фокусот во овој труд е ставен на две истражувачки прашања:

- 1) Кои се доминантните фактори кои влијаат на иселувањето на младите од Македонија?
- 2) Кои фактори влијаат на одлуката на младите лица иселени од Македонија да се вратат или да останат во земјата дестинација?

Методологија на собирање и анализа на податоци

Истражувањето се базира на квантитативна методологија и анкета како истражувачка алатка. Прибирањето на податоците се одвиваше со помош на онлајн системот Qualtrics, каде што беше поставен анкетниот прашалник. Во пилот-фазата, прашалникот беше тестиран на 84 испитаници, со што беше проверена неговата релијабилност како и меѓусебната условеност на прашањата. Главната фаза на прибирање податоци траеше од 02.04.2018 до 21.04.2018, со што прашалникот беше достапен за одговарање вкупно 20 дена.

Квантитативната анализа на податоците е направена со статистичката програма SPSS, при што за обработка на податоците од дескриптивната статистика се користени фреквенции и крос табулации, додека за проверка на поврзаноста помеѓу варијаблите е користен Пирсоновиот коефициент на корелација.

Стратегии на мостренење

Истражувањето се базира на целен и пригоден примерок. Во главната фаза на прибирање податоци беа контактирани 270 граѓански организации (од кои 58 младински организации), со молба за понатамошно споделување на прашалникот до потенцијални испитаници. Дополнително, линк до прашалникот беше постиран во 76 активни групи на „Фејсбук“ каде што членуваат потенцијални испитаници, како и на приватните профили на членовите на истражувачкиот тим. Прашалникот беше препратен и до листа на координатори на програмата Еразмус со порака да се сподели до тимовите кои ги координираат. Беше објавена и реклама на „Фејсбук“ со повик за учество во истражувањето, која имаше 155.973 импресии во рок од 14 дена. Детален

преглед на процесот на прибирање на податоците е даден во Анекс 1.

Популација и примерок

Предметната популација во ова истражување ја сочинуваат сите лица со македонско државјанство на возраст од 16 до 30 години, вклучувајќи ги и оние кои не живеат во државата. Со пополнување на прашалникот започнаа 1665 испитаници, додека 905 од нив пополнија 90% од прашалникот (113/126 прашања) и нивните одговори беа вклучени во финалната анализа.

Истражувачка етика

Во истражувањето учествуваа лица од 16 до 30 години, за чие учество не е потребна дозвола од родител. Дополнително, на првата страница од самото истражување се содржеа сите неопходни информации за истражувањето (достапна во Анекс 2) и токму таму беше побарано од сите испитаници електронски да ја изразат својата согласност за учество во истражувањето. Поради тоа што во истражувањето се мереа ставовите на испитаниците и не се користеа манипулативни методи, сите етички начела за истражувачки проекти беа задоволени (European Science Foundation, 2011).

Варијабли

Желбата за останување/враќање во Македонија беше користена како главна групирачка варијабла, со што примерокот беше поделен на два дела: испитаници кои долгорочно се гледаат себеси во Македонија и испитаници кои би сакале трајно да се иселат од Македонија. Местото на живеење беше втората групирачка варијабла, при што примерокот повторно беше поделен на два дела: испитаници кои моментално живеат во Македонија и оние кои живеат во странство.

Факторите на одбивање и привлекување беа поделени во пет супскали (економски, политички, културни, социјални и кариерни) (Carr, Inkson & Thorn, 2005). Релијабилноста на прашалникот за факторите на одбивање и привлекување беше измерена преку користење на коефициентот алфа на Кронбах ($\alpha = .92$; 82 тврдења). Скалите на фактори на одбивање (41 тврдење; $\alpha = .90$) и на привлекување (41 тврдење; $\alpha = .93$) имаа висока релијабилност. Повеќе детали за релијабилноста на посебните супскали за секоја од петте групи на фактори се дадени во Анекс 3. Самиот прашалник е даден во Анекс 4.

Од демографски податоци, во истражувањето беа вклучени полот на испитаниците, нивната возраст, местото на живеење, етничката и националната припадност, степенот и областа на образование, работниот статус, месечните примања (лични и на домаќинството во кое живеат), бројот на членовите

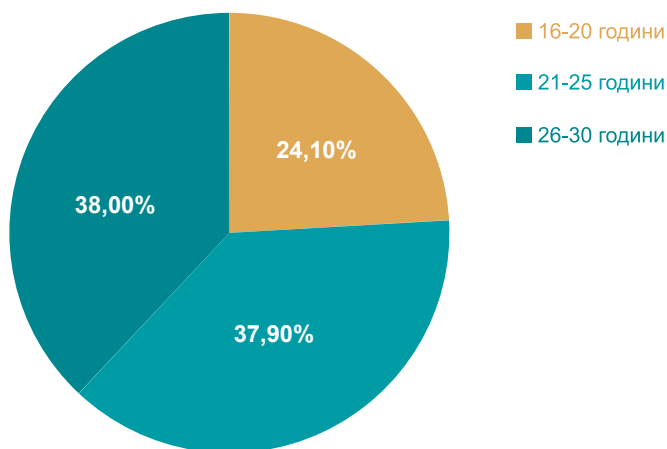
на потесното семејство, љубовен статус и бројот на деца (ако ги имаат). Во истражувањето беа вклучени и варијабли поврзани со претходно живеење и/или патување надвор од Македонија, како и две прашања за мерење на политичката ориентација на испитаниците.

Детални информации за операционализацијата на варијаблите користени во ова истражување се достапни во Анекс 3.

4. РЕЗУЛТАТИ

Демографски податоци за примерокот

Вкупниот број на испитаници чии податоци беа вклучени во анализата беше $N = 905$. Во овој дел се вклучени информации за најголемите групи испитаници во однос на секоја од демографските карактеристики. Сите информации за демографските обележја на примерокот се дадени во Анекс 5.

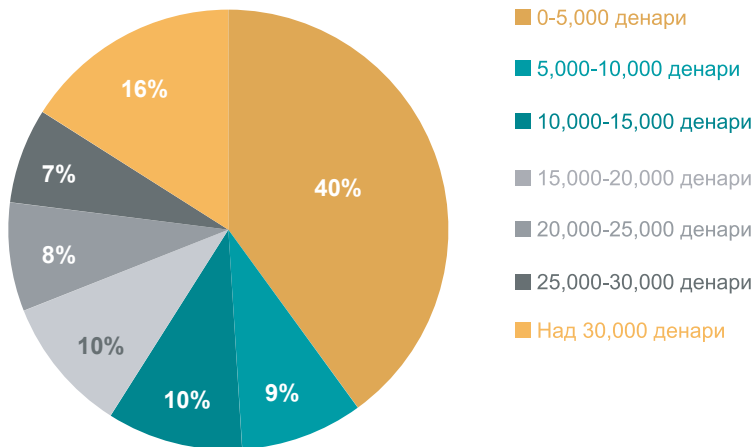

Графикон 1. Преглед на дистрибуцијата на примерокот по возрасни групи.

Просечната возраст на испитаниците е 24 години ($M = 24$, $SD = 4,09$). Во графикон 1 даден е преглед на дистрибуцијата на примерокот по возрасни групи.

Примерокот го сочинуваат $n = 337$ (37,2%) испитаници од машки пол и $n = 565$ (62,4%) испитаници од женски пол. Мнозинството од испитаниците ($n = 834$; 92,2%) имаат македонско државјанство, а $n = 64$ (7,1%) имаат двојно државјанство (од Македонија и од земја членка на ЕУ). Според етничката припадност, во примерокот најбројни се испитаници Македонци ($n = 825$; 91,2%), по што следуваат Албанци ($n = 27$; 3%), Власи ($n = 15$; 1,7%), Роми и Срби со по 0,9% ($n = 8$) и Турци ($n = 3$; 0,3%).

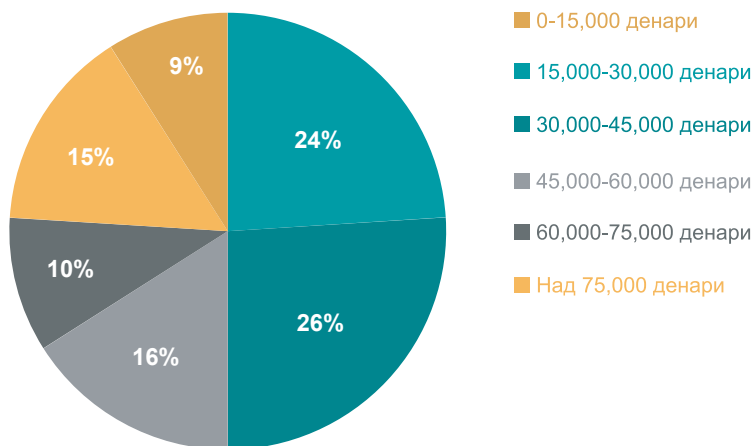
Најголем број од испитаниците (n = 266; 29,4%) имаат завршено високо образование (240 кредити), по што следуваат испитаници со завршено средно гимназиско образование (n = 179; 19,8%) и со магистерски студии (n = 154; 17%). Мнозинството од испитаниците имаат избрано општествена образовна област (n = 305; 33,7%), по што следат техничко-технолошка област (n = 103; 11,4%), и медицина и здравство (n = 72; 8%). Повеќе од една третина од испитаниците (35%; n = 318) се вработени на полно работно време, 31,5% (n = 285) се студенти, а 19,9% (n = 180) се невработени. Најголем дел од

Графикон 2. Преглед на испитаниците според просечните месечни приходи.

испитаниците (n = 360; 39,8%) имаат просечни месечни приходи до 5.000. Детален преглед е даден во графикон 2.

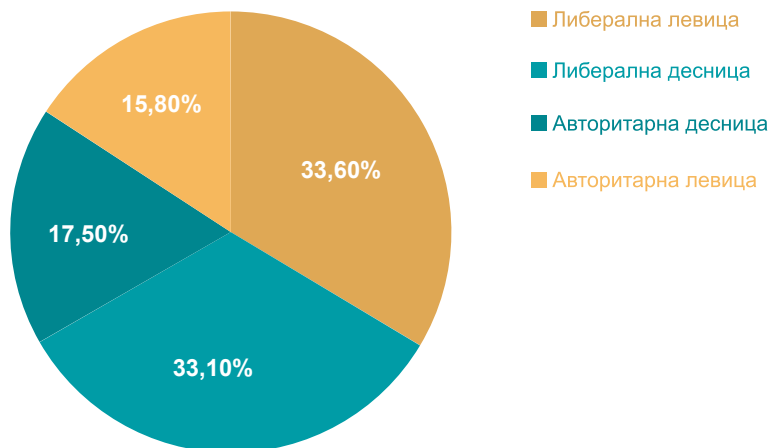
Кога станува збор за вкупниот месечен буџет на домаќинството во кое живеат, една четвртина од испитаниците (n = 230; 25,4%) посочи на месечен буџет меѓу 30.000 и 45.000 денари, по што следат 24,3% (n = 220) со месечен буџет

Графикон 3. Преглед на испитаници според вкупниот месечен буџет на домаќинството во кое живеат.

меѓу 15.000 и 30.000 денари и 16,2% (n = 147) со приход меѓу 45.000 и 60.000 денари. Детален преглед на испитаниците е даден во графиконот 3. Најголем дел од испитаниците (n = 388; 42,9%) живеат во четиричлено семејство, по што следат n = 194 (21,4%) во тричлено семејство и n = 133 (14,7%) во петчлено семејство. Мнозинството од испитаниците (51,1%; n = 463) се во романтична врска/браќ, а 46,7% (n = 423) моментално се слободни. Мнозинството (n = 849; 93,8%) од испитаниците немаат деца, а од останатите (n = 54; 6%) мнозинството живеат со своите деца. Дури 94,5% (n = 856) се изјасниле дека имаат пријатели и/или роднини кои се трајно преселени во странство.

Од вкупниот број испитаници (N = 905), 96,4% (n = 871) се изјасниле на незадолжителните прашања за политичка ориентација. Од нив, 33,6% (n = 293), според сопствените убедувања, припаѓаат во категоријата либерална левица, 33,1% (n = 288) припаѓаат во категоријата либерална десница, 17,5% (n = 152) спаѓаат во авторитарна десница и 15,8% (n = 138) според своите

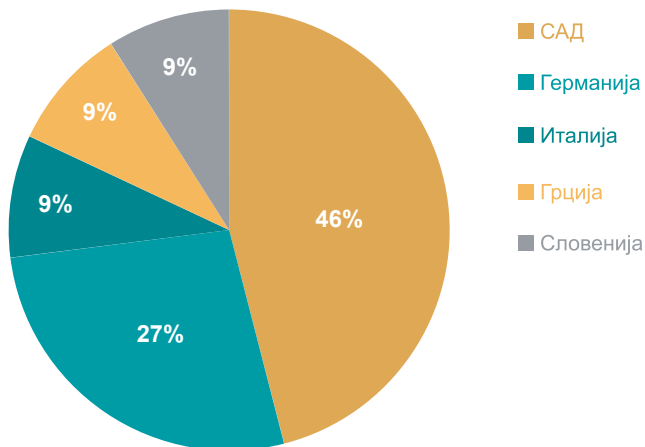

Графикон 4. Преглед на испитаници според политичка ориентација.

убедувања припаѓаат во категоријата авторитарна левица. Преглед на овие одговори е даден во графикон 4.

Мнозинството од испитаниците (n = 826; 91,3%) живеат во Македонија, додека n = 79 (8,7%) живеат во странство. Од испитаниците кои живеат во Македонија, мнозинството од испитаниците живеат во Скопје (n = 440; 48,8%). Мнозинството од испитаниците кои моментално живеат во Македонија (69,7%; n = 574) немаат живеено во странство. Од нив, 95,8% (n = 550) имаат патувано во странство. Патувањата на мнозинството испитаници (n = 263; 47,8%) траеле од 11 до 30 дена, по што следуваат 30,6% (n = 168) со 6-10 дена во странство на поединечно патување и 16,4% (n = 90) со 1-3 месеци. Најголемиот дел од испитаниците кои живеат во Македонија и имаат патувано во странство (n = 170; 30,91%) имаат посетено повеќе од 10 земји.

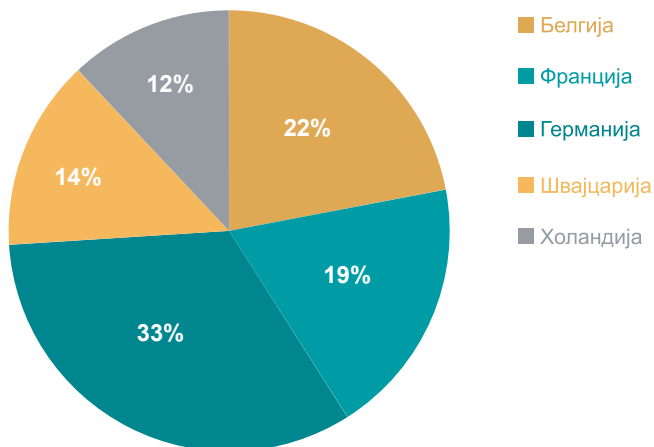
Од испитаниците кои моментално живеат во Македонија, но претходно имаат живеено во странство (30.6%; n = 252), мнозинството имаат живеено во странство меѓу 3 и 6 месеци (38,9%; n = 98). Следуваат n = 51 (20,2%) кои живееле во странство меѓу 6 месеци и 1 година, и n = 50 (19,8%) кои живееле во странство помалку од 3 месеци. Како најчеста причина за живот во странство во минатото се појавува работата (56,6%; n = 163). Најчести земји во кои испитаниците имаат претходно живеено се САД, Германија, Италија, Грција и

Графикон 5. Преглед на испитаниците кои моментално живеат во Македонија, но претходно живееле во странство (n = 252), според земја на претходно живеење.

Словенија. Преглед на испитаниците според претходно место на живеење во странство е даден во графикон 5.

Од испитаниците кои моментално живеат во странство (n = 79), 54,4% (n = 43) живеат во странство подолго од 3 години. Како најчести причини за живот во странство се јавуваат работата (n = 52; 57,78%) и студиите (n = 27; 30%). Најчести земји во кои моментално живеат испитаниците се Германија, Белгија,

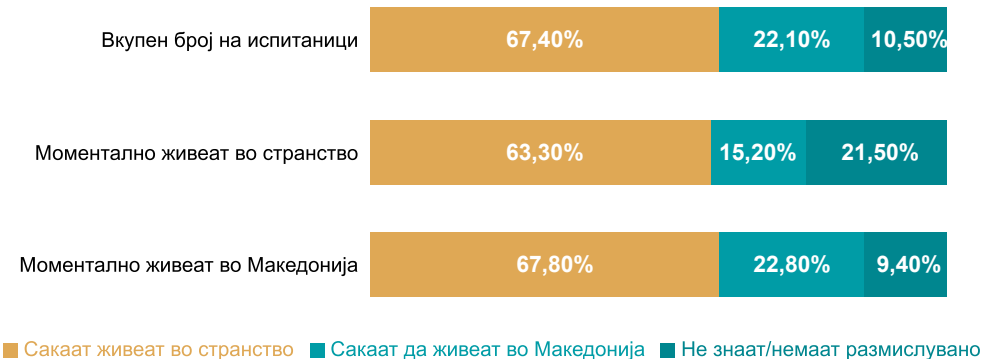

Графикон 6. Преглед на испитаници кои живеат во странство (n = 79), според место на живеење.

Франција, Швајцарија и Холандија. Преглед на испитаниците кои живеат во странство, според место на живеење, е даден во графикон 6.

Желба за останување/враќање во Македонија

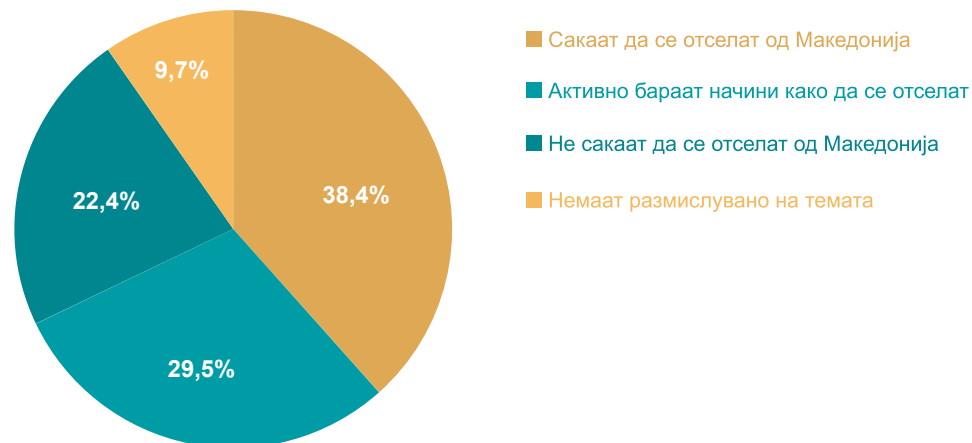
Од вкупниот број испитаници (N = 905), 67,4% (n = 610) сакаат да живеат во странство. Оваа бројка вклучува 67,8% од испитаниците кои моментално живеат во Македонија и 63,3% од испитаниците кои живеат во странство. Од вкупниот број испитаници, 22,1% (n = 200) сакаат да живеат во Македонија. Оваа бројка вклучува 22,8% од испитаниците кои моментално живеат во Македонија и 15,2% од испитаниците кои живеат во странство. Деведесет и пет испитаници (10,5%) не знаат/немаат размислувано за можно иселување

Графикон 7. Преглед на испитаници според моментално место на живеење и желба за останување/враќање во Македонија.

од Македонија. Споредба меѓу овие групи испитаници е дадена во графикон 7.

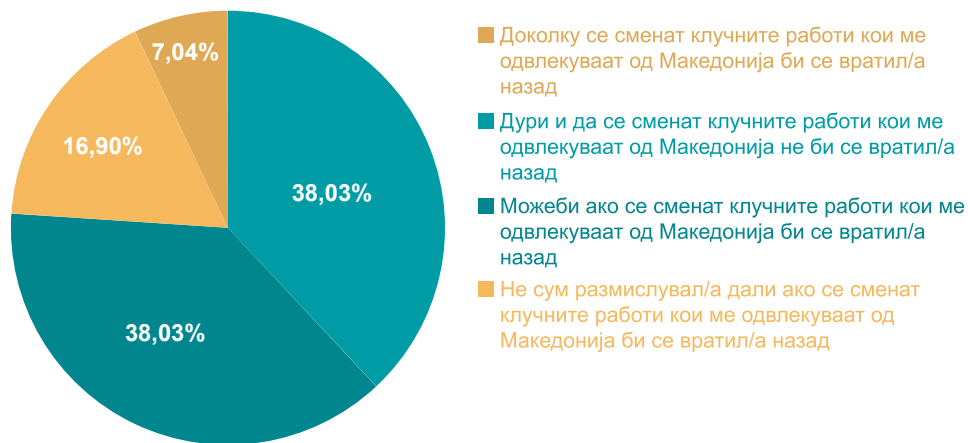
Од испитаниците кои моментално живеат во Македонија (n = 826), мнозинството

Графикон 8. Преглед на испитаници според желбата за останување во Македонија.

(38,4%; n = 317) сакаат да се отселат од Македонија. Детален преглед на одговорите на испитаниците е даден во графикон 8.

Од испитаниците кои моментално живеат надвор од Македонија (n = 79), мнозинството (64,5%; n = 51) не сакаат да се вратат во Македонија. Од оние кои би сакале да се вратат во Македонија (n = 28), најголемиот дел (53,6%; n = 15) не знаат кога точно би го направиле тоа. Од испитаниците кои живеат во странство и не сакаат да се вратат во Македонија (n = 51), мнозинството (84,3%; n = 43) планираат да останат во државата во која живеат моментално. Голем дел од испитаниците (n = 71; 89,9%) кои моментално живеат во странство не

Графикон 9. Преглед на испитаници според намери за враќање во Македонија.

се гледаат себеси во иднина во Македонија, но даваат различни одговори околу можното враќање. Преглед на одговорите е даден во графикон 9.

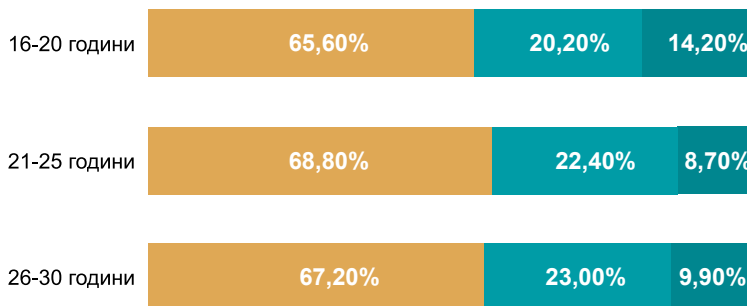
Резултати од крос-табулации и корелации

За да се испита поврзаноста меѓу демографските карактеристики на испитаниците и главната групирачка варијабла (желба за останување/враќање во Македонија), беа направени низа крос-табулации помеѓу овие варијабли. Дополнително, беа проверени и корелациите меѓу сите фактори на одбивање/привлекување, и петте супскали, со главната групирачка варијабла. Тенденцијата што се забележува кај сите крос-табулации е желбата на мнозинството испитаници (>60%) да се иселат трајно од Македонија, без разлика на демографските карактеристики. Најголем дел од корелациите меѓу факторите на одбивање/привлекување и главната групирачка варијабла се ниски и статистички незначајни.

Во овој дел се издвоени резултатите од, според авторите, клучните крос-табулации како би се укажало на тенденцијата за висока желба за иселување од Македонија и нејзината ниска поврзаност со демографските варијабли за кои често се претпоставува дека се клучни за таа одлука. Статистички

значајните корелации меѓу варијаблите се вклучени во текстот. Детален преглед на резултатите од сите крос-табулации и корелациски тестови е достапен во Анекс 5.

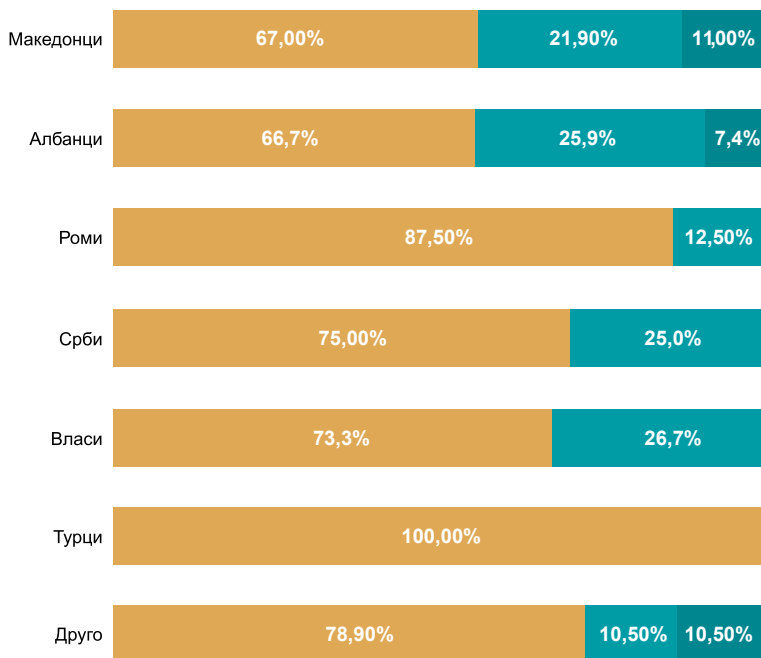
Во графикон 10 се прикажани возрасните групи испитаници, според искажаната намерата за напуштање на државата. Се забележува дека без разлика на

■ Сакаат живеат во странство ■ Сакаат да живеат во Македонија ■ Не знаат/немаат размислувано

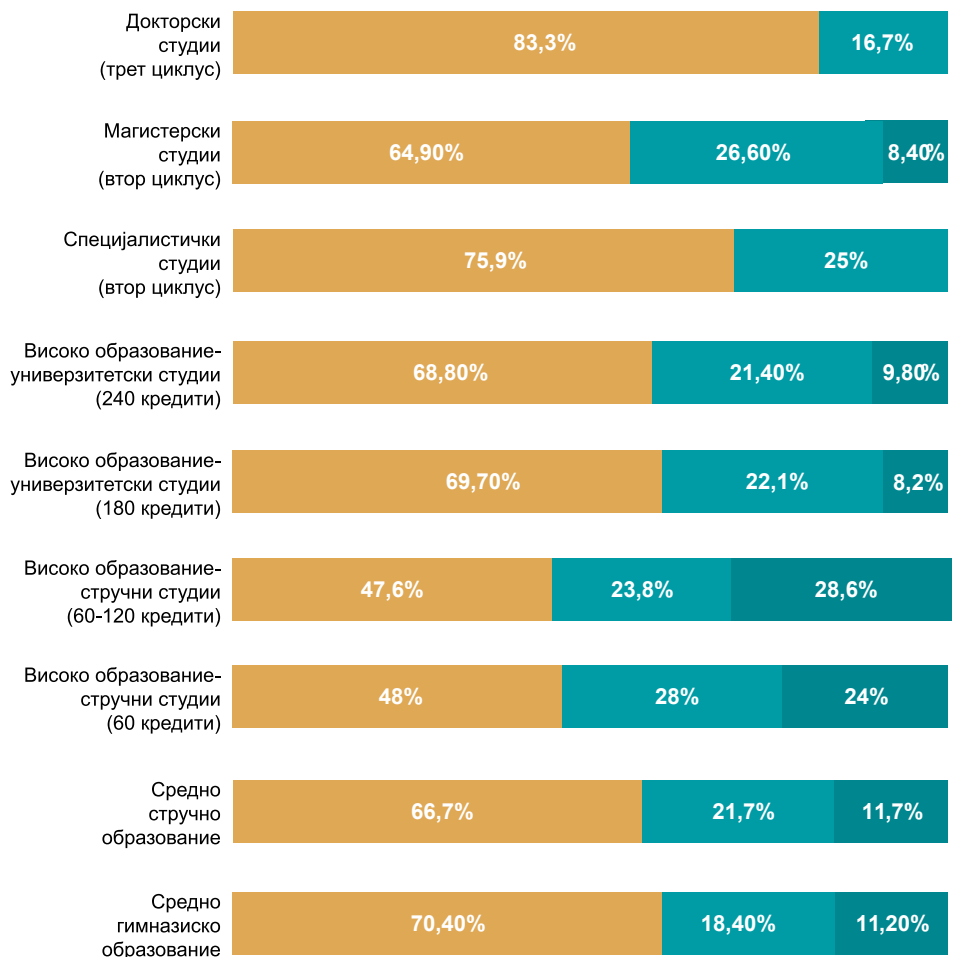
Графикон 10. Преглед на возрасните групи испитаници, според намера за напуштање на Македонија.

возраста на испитаниците, мнозинството од нив (>66%) сакаат да живеат во странство.

■ Сакаат живеат во странство ■ Сакаат да живеат во Македонија ■ Не знаат/немаат размислувано

Слично на ова, во графикон 11 се забележува дека мнозинството испитаници од (речиси) сите етникуми изразуваат желба за трајно иселување од Македонија. Кога станува збор за поврзаноста меѓу плановите за иселување од Македонија и степенот на највисоко завршено образование, повторно се забележува дека мнозинството од испитаниците сака трајно да ја напушти државата. Во преден

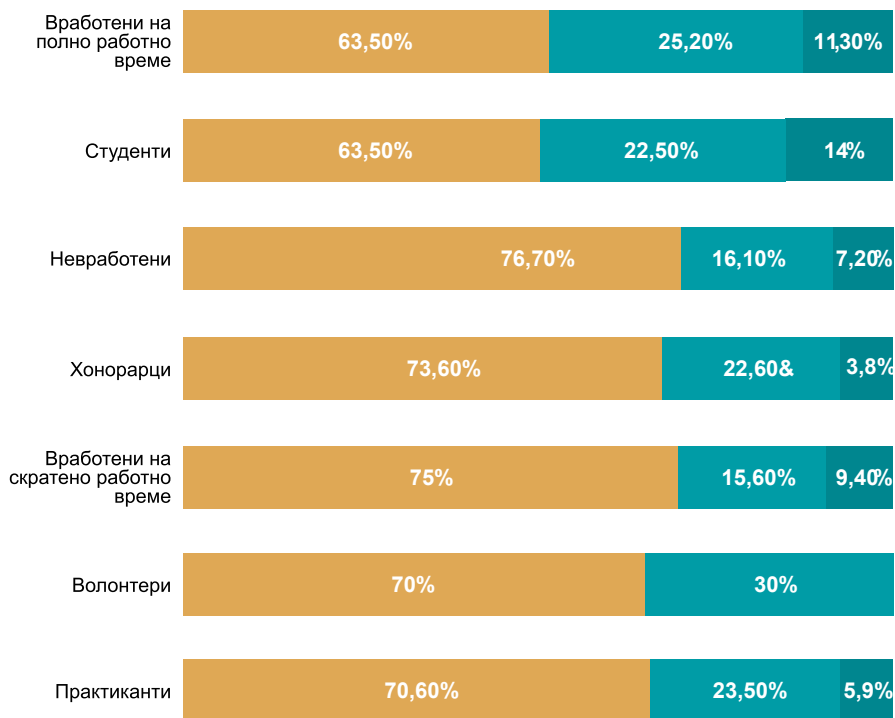

■ Сакаат живеат во странство ■ Сакаат да живеат во Македонија ■ Не знаат/немаат размислувано

Графикон 12. Преглед на испитаниците според највисок степен на завршено образование и желба за иселување од Македонија.

план избиваат испитаниците со завршени докторски и специјалистички студии. Графиконот 12 дава детален преглед.

Слични се податоците и кога ќе се земе предвид работниот статус на испитаниците. Без разлика на тоа дали се вработени со полно/скратено работно време, дали се студенти или невработени, мнозинството испитаници

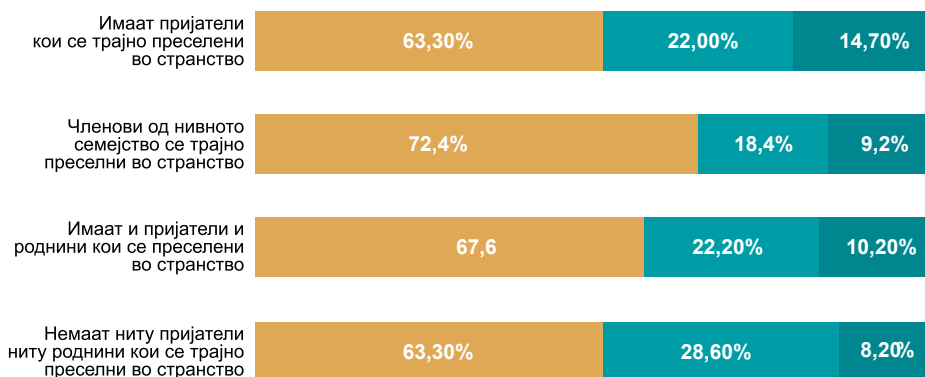

■ Сакаат живеат во странство ■ Сакаат да живеат во Македонија ■ Не знаат/немаат размислувано

Графикон 13. Преглед на работниот статус на испитаниците и изразената желба за иселување од Македонија.

(>64%) сака да емигрира трајно во странство. Детален преглед е даден во графиконот 13.

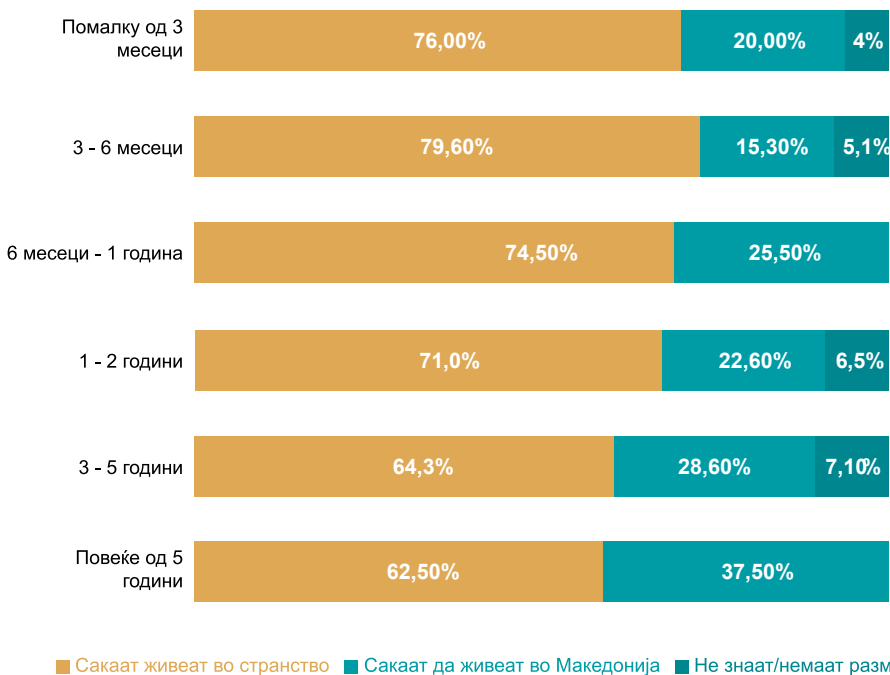
Мнозинството од испитаниците (>63%) сакаат да живеат во странство, без

■ Сакаат живеат во странство ■ Сакаат да живеат во Македонија ■ Не знаат/немаат размислувано

Графикон 14. Преглед на испитаниците според иселеност на блиски пријатели/роднини и желба за напуштање на Македонија.

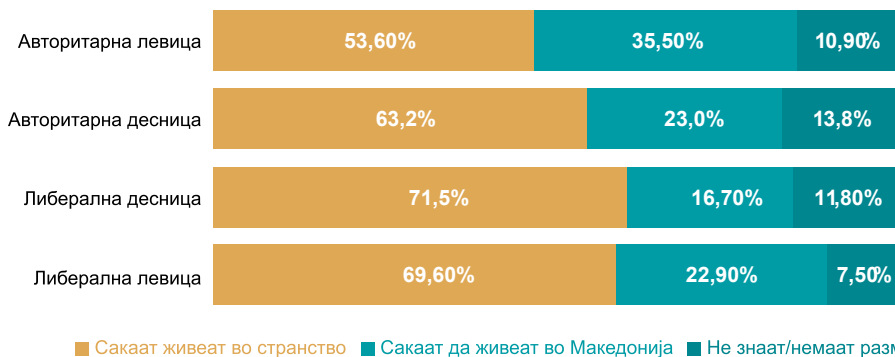
разлика на тоа дали некој од нивните блиски пријатели/роднини се иселил трајно од Македонија. Графиконот 14 дава детален преглед. Во групата испитаници кои моментално живеат во Македонија а претходно живееле во

Графикон 15. Преглед на испитаници кои имаат живеено во странство, според должината на престојот и желбата за иселување од Македонија.

странство, не постојат големи разлики според должината на претходниот престој. Детален преглед е даден во графикон 15.

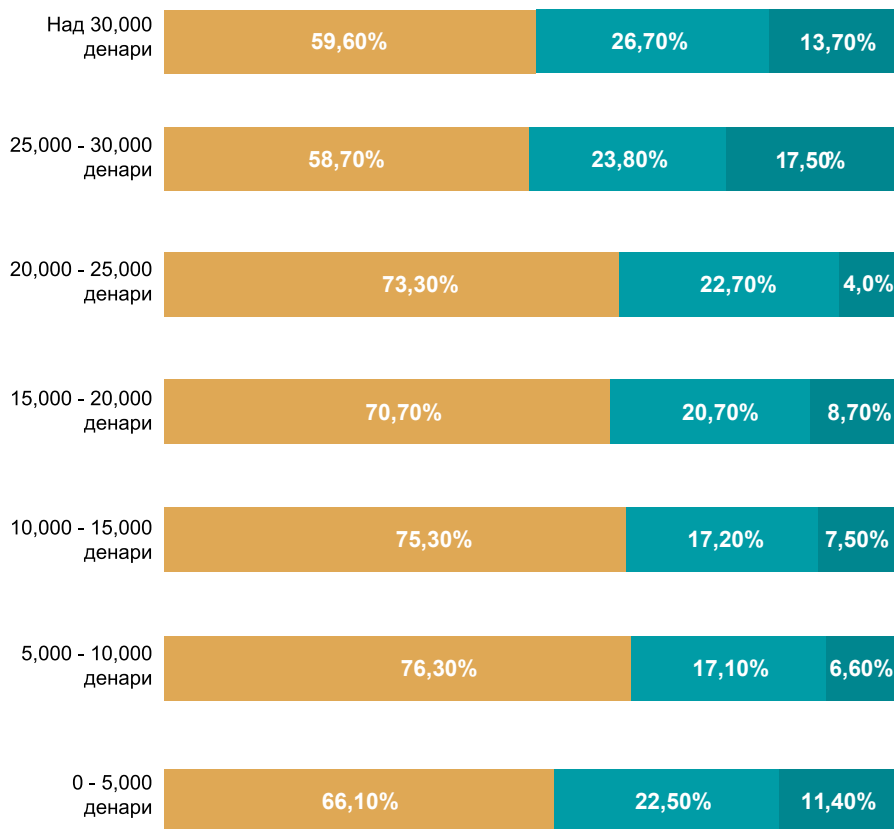
Мали, но незначајни разлики се забележуваат кај испитаниците со различна политичка ориентација. Па така, 53,6% од испитаниците кои се изјаснуваат за авторитарна левица, во споредба со 71,5% од испитаниците кои се

Графикон 16. Преглед на испитаници според политичка ориентација и желба за иселување од Македонија.

изјаснуваат за либерална левица, сакаат да живеат во странство. Детален преглед е даден во графикон 16.

Слични мали разлики се јавуваат и меѓу групите испитаници со различно просечно ниво на сопствени месечни приходи. Па така, околу 59% од испитаниците со месечен приход повисок од 25.000 денари изразиле желба

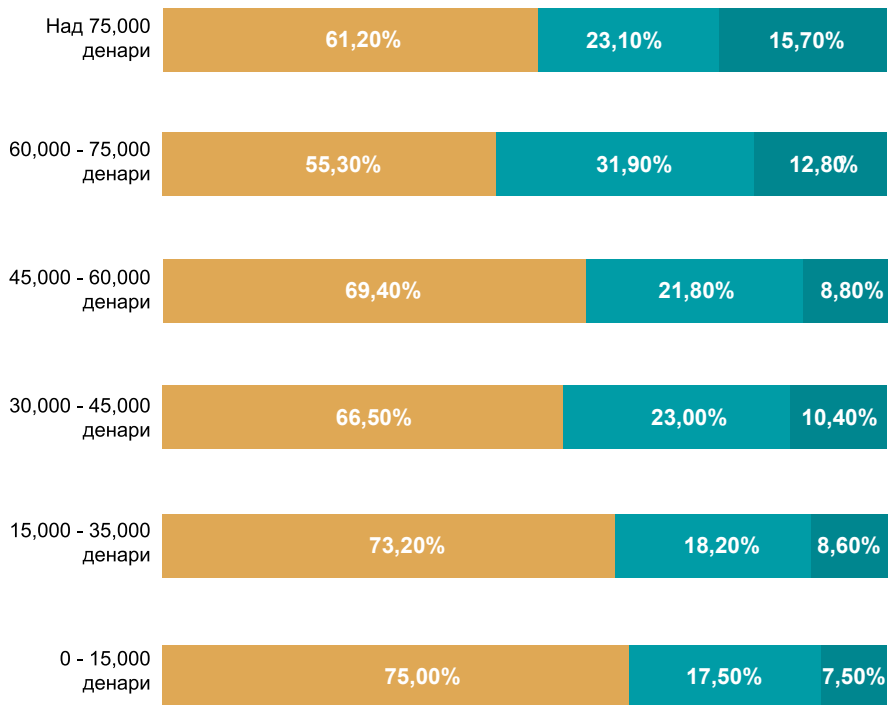

■ Сакаат живеат во странство ■ Сакаат да живеат во Македонија ■ Не знаат/немаат размислувано

Графикон 17. Преглед на испитаници според висина на просечни месечни приходи и желба за иселување од Македонија.

за трајно иселување од Македонија, во споредба со 76% од испитаниците кои имаат приход до 15.000 денари. Детален преглед е даден во графикон 17.

Слични разлики се појавуваат и меѓу групите испитаници во зависност од висината на месечните приходи во домаќинството во кое живеат. Па така, околу 57% од испитаниците чии домаќинства имаат месечен приход повисок од 60.000 денари изразуваат желба за емиграција од Македонија, во споредба со 75% од испитаниците чии домаќинства имаат месечен приход помал од 15.000 денари. Детален преглед е даден во графикон 18.

■ Сакаат живеат во странство ■ Сакаат да живеат во Македонија ■ Не знаат/немаат размислувано

Графикон 18. Преглед на испитаници според висина на месечен буџет во домаќинствата во кои живеат и желба за напуштање на Македонија.

Во однос на корелациите меѓу желбата за иселување од Македонија и групите фактори, културните фактори на одбивање покажуваат највисока статистички значајна негативна поврзаност ($r(824) = -0,395$, $p < 0,001$). Со други зборови, колку повеќе младите се согласуваат со тврдењата како „Во Македонија ми недостасува слобода и автономија“, „Во Македонија има висок степен на дискриминација и многу групи се маргинализирани“ и сл., толку помалку сакаат да живеат во Македонија. Од другите категории фактори на одбивање, на второ место се социјалните фактори ($r(824) = -0,358$, $p < 0,001$) потоа следат кариерните фактори ($r(824) = -0,351$, $p < 0,001$), економските фактори ($r(824) = -0,333$, $p < 0,001$) и, на крај, политичките фактори ($r(824) = -0,307$, $p < 0,001$).

Категоријата на културните фактори на привлекување ($r(77) = -0,352$, $p < 0,001$) покажува статистички значајна негативна корелација со намерата за враќање во Македонија. Со други зборови, колку повеќе младите се согласуваат со тврдењата како „Моите лични вредности одговараат на вредностите на мнозинството граѓани во државата дестинација“, „Во државата дестинација постои висока стапка на граѓанска свест“ и сл., толку помалку сакаат да се

вратат во Македонија. Во поглед на факторите на привлекување, на второ место се социјалните фактори ($r(824) = -0,177$, $p > 0,001$). Потоа следат кариерните фактори ($r(77) = -0,163$, $p > 0,001$), политичките фактори ($r(77) = -0,089$, $p > 0,001$) и, на крај, економските фактори ($r(77) = -0,065$, $p > 0,001$). Кај сите четири групи фактори на привлекување, негативната поврзаност со желбата за враќање во Македонија не е статистички значајна.

Анализирајќи што најмногу влијае на одлуката на младите да се иселат од Македонија (т.н. фактори на одбивање), тешкото наоѓање работа ($r(806) = -0,245$, $p < 0,001$), недоволниот економски развој на земјата ($r(812) = -0,240$, $p < 0,001$) и нискиот стандард на живот ($r(820) = -0,249$, $p < 0,001$) се истакнаа како најзначајни во категоријата економски фактори. Од групата политички фактори, немањето развиена легислатива и непочитувањето на човековите права ($r(776) = -0,247$, $p < 0,001$), владеењето на непотизмот ($r(802) = -0,254$, $p < 0,001$), корумпираноста на институциите и немањето доверба во нив ($r(800) = -0,256$, $p < 0,001$) се покажаа како најважни. Во поглед на културните фактори, на младите во Македонија им недостасува слобода и автономија ($r(783) = -0,314$, $p < 0,001$), чувствуваат дека не припаѓаат во македонската култура ($r(769) = -0,433$, $p < 0,001$) и сметаат дека нивните вредности не се компатибилни со вредностите на мнозинството граѓани во Македонија ($r(734) = -0,303$, $p < 0,001$). Од групата социјални фактори, немањето поволни услови за создавање и издржување сопствено семејство ($r(805) = -0,42$, $p < 0,001$), неможнosta да изградат значајни пријателства ($r(798) = -0,229$, $p < 0,001$) и лошите услови за воспитание и образование на деца ($r(811) = -0,231$, $p < 0,001$) се истакнуваат како најважни. Последно, во поглед на кариерните фактори, лошите услови за работа ($r(798) = -0,351$, $p < 0,001$), немањето доволно можности за кариерно унапредување ($r(802) = -0,358$, $p < 0,001$), вмрежување и соработка ($r(735) = -0,314$, $p < 0,001$) дополнително влијаат врз намерата на младите да се иселат од Македонија.

Кога станува збор за факторите кои влијаат на одлуката на младите да се преселат во странство (фактори на привлекување), високиот животен стандард ($r(77) = -0,146$, $p > 0,001$), лесното наоѓање работа ($r(74) = -0,192$, $p > 0,001$) и искористувањето на специјализираните кадри во државата дестинација ($r(73) = 0,137$, $p > 0,001$) се истакнуваат како најважни економски фактори. Во поглед на политичките фактори, почитувањето на демократските вредности ($r(75) = -0,242$, $p > 0,001$), функционалноста на јавните институции ($r(75) = -0,212$, $p > 0,001$), почитувањето на системот на заслуги и вреднувањето на личните квалитети ($r(72) = -0,280$, $p > 0,001$) се поврзани со намерата на младите да се преселат од Македонија. Дополнително, чувството дека можат лесно да се вклопат во културата ($r(75) = -0,659$, $p < 0,001$), компатибилноста на личните вредности на младите со вредностите на мнозинството ($r(75) = -0,357$, $p < 0,001$) и имањето голем број културни настани во земјата дестинација ($r(75) = -0,296$, $p < 0,01$) се најважните културни фактори. Покрај тоа, лесното градење значајни пријателства ($r(77) = -0,292$, $p < 0,05$), добрите услови за

воспитание и образование на деца ($r(76) = -0,232$, $p < 0,05$), како и поволните услови за создавање и издржување сопствено семејство ($r(77) = -0,187$, $p > 0,001$) се клучните социјални фактори поради кои младите преферираат да живеат во странство. На крај, од кариерните фактори, постоењето соодветни ментори и поддршка за развој на кариерата ($r(72) = -0,330$, $p < 0,01$), имањето доволно можности за професионално усовршување ($r(76) = -0,307$, $p < 0,01$) и за кариерно унапредување ($r(74) = -0,246$, $p > 0,05$) се најважни за младите при одлучувањето дали да живеат во Македонија.

Подетални информации за овие и сите други резултати произлезени од статистичките анализи на податоците се дадени во Анекс 6.

5. ДИСКУСИЈА

Целта на ова истражување беше откривање на доминантните фактори кои влијаат на одлуката на младите за иселување од/ враќање во матичната држава. Земајќи ја предвид појдовната точка (недостаток од интерсекторски истражувања кои се фокусираат на факторите за миграција кај младите од Македонија), истражувачкиот тим се стремеше кон експлоративна проценка на моменталната состојба во Македонија, ставовите на младите кон одредени општествени појави во земјата и странство, како и нивното влијание врз младинската миграција.

Пред да се навлезе во дискусија на резултатите од истражувањето, неопходно е да се напомене уште еднаш дека истражувачкиот тим користеше стратегии за мостреење на целен и пригоден примерок (повеќе за ограничувањата на истражувачкиот пристап во делот Ограничувања). Поради тоа, резултатите од ова истражување треба да послужат само како основа за понатамошни длабински истражувања и правење процена на потребите на младите.

Главниот податок кој произлегува од ова истражување е желбата на околу 60% од испитаниците трајно да се отселат од Македонија и да живеат во странство, а околу една третина активно работат на изнаоѓање начини за тоа. Ваквата тенденција се повторува во сите анализи, без разлика на тоа која е групирчката варијабла. Процентот е уште поголем ако се земат предвид само испитаниците кои моментално живеат во Македонија – речиси 40% сакаат да ја напуштат државата, а дополнителни 30% активно работат на тоа. Ситуацијата е слична кога станува збор за испитаниците кои моментално живеат во странство – 90% од нив не се гледаат себеси на долг рок во Македонија, дури и ако сакаат да се вратат на пократко. Подеднакво важно е да се спомене дека должината на претходното живеење во странство не е важен фактор – повторно се појавува тенденцијата од повеќе од 60% од испитаниците кои сакаат да ја напуштат Македонија.

Треба да се обрне особено внимание на фактот дека желбата за трајно

иселување од Македонија се појавува кај околу 60% од испитаниците без оглед на демографските разлики помеѓу нив. Таков е случајот кај испитаниците од сите возрастни групи, двата пола, со едно (македонско) или две државјанства (македонско и од земја членка на ЕУ) и од (речиси) сите етникуми.

Дури и кога ќе се земат предвид главните социоекономски фактори (работниот статус на испитаниците, нивниот степен на највисоко завршено образование, висината на личните и семејните месечни приходи), тенденцијата останува непроменета и околу 60% од испитаниците сакаат да ја напуштат државата. Спротивно на народните претпоставки дека единствена причина за иселување од државата е потребата за поголеми финансиски приходи, ниту една варијабла не покажува значително влијание врз желбата на младите да емигрираат од Македонија. Непроменетата тенденција посочува на итна потреба од интерсекторски пристап кон подобрување на квалитетот на младинскиот стандард во Македонија.

Кога станува збор за факторите кои влијаат на одлуката на младите да се иселат од Македонија (т.н. фактори на одбивање), како најважни се појавуваат културните фактори. Со други зборови, како клучни фактори се издвојуваат младинската перцепција за недостаток од слобода и автономија, ставот на испитаниците дека нивните вредности се различни од мнозинските во македонското општество, како и чувството на неприпаѓање во македонската култура. Како втори по важност издвоени се социјалните фактори, од кои како најприоритетни во носењето одлука за емиграција се појавуваат немањето поволни услови за создавање и издржување сопствено семејство во Македонија, тешкотиите со градење значајни пријателства и перцепцијата за лоши услови за воспитание и образование на деца. Следни се кариерните фактори, односно перцепцијата на испитаниците дека условите за работа во Македонија се генерално лоши и нема доволно можности за кариерно унапредување, професионално усовршување, вмрежување и соработка. Од групата економските фактори, особено се издвојуваат перцепциите за тешко наоѓање на работа во Македонија, слаб развој на економијата и низок животен стандард. Како последни по важност се појавуваат политичките фактори, каде што спаѓаат перцепциите за немање развиена легислатива и непочитување на човековите права, владеење на непотизмот и корупцијата, како и слабата доверба во институциите.

Во однос на факторите кои ги привлекуваат младите да заминат во странство, се истакнуваат економските фактори во земјата дестинација. Особено важни се перцепциите за високиот животен стандард, лесното наоѓање работа и искористеноста на специјализираните кадри. Тука се надополнуваат и кариерните фактори каде, како најважни, се издвојуваат постоењето на соодветни ментори и поддршка за развој на кариерата, имањето доволно можности за кариерно унапредување, професионално усовршување, вмрежување и соработка. Од политичките фактори се

издвојуваат почитувањето на демократските начела и системот на заслуги, како и функционалноста на јавните институции. Во групата културни фактори, важни се чувството за лесно вклопување во културата во земјата дестинација и компатибилноста на личните вредности на младите со вредностите на мнозинството. Перцепциите за лесно градење значајни пријателства и добри услови за создавање сопствено семејство и, подоцна, образование за децата се клучните социјални фактори.

Ограничувања

Поради недостаток од официјални и јавно достапни канали за комуникација со потенцијални испитаници, истражувањето се потпира на податоци прибрани од целен и пригоден примерок испитаници. Дополнително, оценувањето на репрезентативноста на примерокот е отежнато поради непостоењето на официјални податоци за големината на населението и неговите демографски карактеристики.

Имајќи го ова на ум, важно е да се напомене дека е можна појава на самоселекција на испитаниците (Bethlehem, 2010), и покрај напорите на истражувачкиот тим да вклучи што е можно повеќе млади од Македонија во истражувањето. Поради тоа што во повиците за вклучување во истражувањето беше споменувана дилемата дали трајно да се напушти родната држава, не треба да се исклучи можноста дека потенцијалните испитаници кои се сигурни во тоа дека сакаат да живеат во Македонија не се вклучиле во истражувањето (или престанале со одговарање на прашалникот во текот на самото учество). Од друга страна, поради непостоењето на единствен централен попис на иселени млади луѓе од Македонија, истражувачкиот тим се потпре на лични познанства и членувања во групи на социјалната мрежа Фејсбук во процесот на регрутација на млади кои се иселени од државата, што резултираше со значително помал број испитаници од оваа група. Дополнителен фактор е употребата на контакт листите на граѓански (и младински) организации кои често имаат ограничен опсег на членови/корисници на услуги.

Кога станува збор за употребата на онлајн прашалник и можните негативни ефекти врз точноста на податоците, важно е да се напомене дека истражувачкиот тим користеше техника на рандомизирање на прашањата за ставови околу петте групи фактори за да го контролира ефектот на можното пополнување на прашалникот без активно читање и учество. Сепак, негативните страни на самоизвестувачките техники не можат комплетно да бидат надминати, иако истражувачкиот тим направи напори да диференцира меѓу „желба за иселување“ и „акција за остварување на желбата“. Последно, при анализа на резултатите од истражувањето, треба да се има на ум и дека користениот прашалник беше изработен за потребите на самото истражување без можности за детално тестирање на неговите психометриски карактеристики.

Придонес кон полето и идни истражувања

И покрај сите ограничувања на истражувачкиот пристап, ова истражување дава неколку важни придонеси кон литературата за младинската миграција во Македонија. Клучен придонес е интерсекторскиот пристап кон факторите кои влијаат на одлуките на младите, кој доведе до проширување на факторите од интерес. Наместо ограничување на прашањата на економските, политичките и кариерните фактори, ова истражување ги вклучува и социјалните и културните фактори како важни во процесот на донесување одлуки за миграција. Преку ваквото проширување на факторите од интерес, ова истражување ја збогатува литературата за младинска миграција во Македонија која во најголемиот дел е фокусирана само на економските и кариерните фактори.

Неопходно е да се напомене и дека досегашната литература за младинска миграција во Македонија е фокусирана само на одлуките на високообразованиот млад кадар, односно го проучува феноменот „одлив на мозоци“. Вклучувајќи го и високообразованиот млад кадар во својот примерок, истражувачкиот тим успеа да опфати поширока група млади испитаници од Македонија чија главна заедничка карактеристика е возраста (16-30 г.). Последно, клучен за успехот на истражувањето е трудот на истражувачкиот тим за активно вклучување на голем број испитаници, и покрај административните пречки и ограничените ресурси кои оневозможуваат мострене на репрезентативен примерок млади од Македонија.

Во однос на можностите за понатамошно развивање на истражувачкиот пристап и спроведување на идни истражувања, можни се подобрувања во три главни насоки кои дополнително ќе го зголемат квалитетот на потенцијалните резултати. Потребни се официјални податоци за младата популација во Македонија за да може да се осигури репрезентативноста на примерокот. Понатаму, потребно е понатамошно развивање и усовршување на истражувачкиот инструмент, како и проширување на областите кои ги опфаќа (можни опции за проширување: важност на социјални и здравствени услуги, специфични прашања за одредени социјално ранливи и маргинализирани групи, итн.). За зголемување на релијабилноста на податоците и нивната употребливост во институционалните политики, идеално би било користење на официјални канали за регрутирање за учество на што е можно повеќе млади во истражувањето. Така, институционалните политики кои би се развиле според резултатите од идните истражувања би се потпиле на сеопфатни анализи на моменталната состојба и потребите на младите во Македонија.

6. ЗАКЛУЧОК

Во Македонија не постојат официјални информации за големината на населението, ниту пак систематски се истражува младинската емиграција

и факторите кои придонесуваат за тоа. Имајќи за цел придонесување кон постојната литература на тема младинска емиграција, ова истражување е експлоративен напор за процена на моменталната состојба и откривање на факторите кои влијаат на желбата на младите да се отселат од земјата. Во истражувањето беа опфатени пет категории на фактори: економски, политички, социјални, културни и кариерни. Овие пет групи фактори беа разгледувани и како фактори на одбивање (оние кои придонесуваат за желбата за отселување од земјата) и како фактори на привлекување (оние кои ги привлекуваат во земјата дестинација).

Резултатите покажуваат дека 60% од испитаниците сакаат трајно да се отселат од државата, без разлика на демографските и социокономските разлики. Културните фактори на одбивање и на привлекување се издвојуваат како најзначајни за младите, како за нивната одлука да се иселат од Македонија така и за одлуката за враќање во Македонија. Сепак, сите пет групи фактори се важни за одлуките на младите, што уште повеќе ја потенцира неопходноста на меѓуресорски пристап за подобрување на младинскиот стандард за живот во Македонија.

Придонес на авторите

Сите автори учествуваа во првичната разработка на истражувањето, како и во прибирањето податоци. ВЈ, МК и ЈГ го изработија прашалникот користен во истражувањето, а ги направија и статистичките анализи на податоците и интерпретацијата. ВЈ, МК и ЈГ го напишаа трудот, освен поглавјето „Стратешки пристап на РМ кон регулирање на одливот на мозоци“, чија содржина ја конципираше и ја напиша СА. МБ го менторираше целото истражување и ги ревидираше првите нацрти на трудот.

АНЕКСИ

Дополнителни информации за истражувачкиот труд се достапни на следниов линк: <http://bit.ly/MOFistrazhuvanje2018>. Во овој фолдер, јавно достапни се следните анекси:

Анекс 1. Детален преглед на процесот на прибирање податоци.

Анекс 2. Прва страна од истражувањето на Qualtrics.

Анекс 3. Операционализација на варијаблите користени во истражувањето и информации за релијабилноста на прашалникот, изработен за потребите на истражувањето.

Анекс 4. Прашалник.

Анекс 5. Демографски податоци за примерокот.

Анекс 6. Резултати од крос-табулации и корелациски тестови.

- Bauer, T. K., & Zimmermann, K. F. (1999). *Assesment of possible migration pressure and its labour market impact following EU enlargement to Central and Easter Europe*. Department for Education and Employment, United Kingdom.
- Cairns, D. (2014). *I wouldn't stay here: Economic crisis and youth mobility in Ireland*. *International Migration*, 52(3), 236-249.
- Carr, C. S., Inkson, K., & Thorn, K. (2005). *From global careers to talent flow: Reinterpreting 'brain drain'*. *Journal of Wold Business*, 40(4), 386-398.
- Center for Research and Policy Making. (2012). *Developing brain gain policies in Macedonia: Pitfalls and Challenges*. Center for Research and Policy Making.
- Chang, L. S. (1992). *Causes of brain drain and solutions: The Taiwan experience*. *Studies in Comparative International Development*, 27(1), 27-43.
- Chang, P., & Deng, Z. (1992). *The Chinese brain drain and policy options*. *Studies in Comparative International Development*, 27(1), 44-60.
- Commonwealth Secretariat. (2016). *Global Youth Development Index and Report (Vol. 1)*. Commonwealth Secretariat.
- De Haas, H. (2010). *Migration and Development: A Theoretical Perspective*. International Migration Institute.
- De Tinguy, A., & de Wenden, C. (1993). *Eastern Europe: what benefits from the brain drain?* Paris: The OECD Observer.
- Dinkovski, V., & Markovska-Simoska, S. (2014). *Brain drain as a function of sustainable development of the Republic of Macedonia*. *Macedonian Academy of Sciences and Arts, Skopje, Macedonia*.
- Eagly, A. H., & Chaiken, S. (2005). *Attitude research in the 21st century: The current state of knowledge*. In D. Albarracin, B. T. Johnson, & M. P. Zanna, *The handbook of attitudes* (pp. 743-767). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Eftimov, L. (2012). *Student Employability and Brain Drain in The Republic of Macedonia*. *Journal of International Scientific Publications: Economy & Business*, 6(4), 132-144.
- European Commision. (2018). *A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans*. Strasbourg.
- European Commision. (2018). *The former Yugoslav Republic of Macedonia 2018 Report*. Strasbourg.
- European Commission. (2018). *EACEA National Policies Platform*.
- European Federation of Academies of Sciences and Humanities. (2017). *The European*

Code of Conduct for Research Integrity Revised Edition. Berlin: ALLEA - All European Academies.

Fihel, A., Janicka, A., & Kloc-Nowak, W. (2018). The direct and indirect impact of international migration on the population ageing process: A formal analysis and its application to Poland. *Demographic Research*, 38, 1303-1338.

Forster, N. (1997). 'The persistent myth of high expatriate failure rates': A Reappraisal. *International Journal of Human Resource Management*, 8(4), 414-433.

Freedom House. (2017). *Freedom in the World: Macedonia Profile*. Freedom House.

Granrose, C. S., & Chua, B. L. (1996). Global boundaryless careers: Lessons from Chinese family businesses. In M. B. Arthur, & D. M. Rousseau, *The Boundaryless Career: A New Employment Principle for a New Organizational Era* (pp. 201-217). New York: Oxford University Press.

Junior, S., & Usher, A. (2008). *Student Mobility & Credit Transfer: A National and Global Survey*. Educational Policy Institute.

Koch, A., Thormann, A., Besch, S., Baltés, C., & Sommaribas, A. (2011). *Circular and Temporary Migration: Empirical Evidence, Current Policy Practice and Future Options in LUXEMBOURG*. Luxembourg: National Contact Point Luxembourg within the European Migration Network.

Lam, K. C. (2002). Interaction between economic and political factors in the migration decision. *Journal of Comparative Economics*, 30(3), 488-504.

Landesmann, M., & Mara, I. (2016). *Massive Migration and its Effect on Human Capital and Growth: The Case of Western Balkan and Central and Eastern European Countries*. The Vienna Institute for International Economic Studies.

Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, E. J. (2011). *Theories of International Migration: A Review and Appraisal*. Population Council.

OECD. (2012). *International Migration Outlook 2012*. Paris: OECD Publishing.

OECD. (2018). *Youth not in employment, education or training (NEET)*. doi:10.1787/72d1033a-en

Office for National Statistics (ONS). (2017). *International student migration research update: August 2017*.

Spring, J. (2009). *Globalization of Education: An Introduction*. New York: Routledge.

Transparency International. (2017). *Corruption Perceptions Index*. Transparency International. Retrieved from: https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017

Transparency International, (2017). *Corruption Perception Index 2017*. Retrieved from

https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017

Van Mol, C. (2016). Migration aspirations of European youth in times of crisis. *Journal of Youth Studies*, 19(10), 1303-1320.

World Bank Group. (2017). The World Bank In FYR of Macedonia. Retrieved from <http://www.worldbank.org/en/country/macedonia/overview>

World Bank Group. (2018). Western Balkans Regular Economic Report: Spring 2018. Washington, DC: World Bank.

Zeneli, B., Cosic, E., Dzebo, A., & Zmejkoski, R. (2013). Brain gain policies and practices in the Western Balkans. Group 484 Centre for Migration.

Zmejkoski, R. (2012). Transforming brain gain from a concept to a real gain. Skopje: Center for Research and Policy Making.

Агенција за вработување на Република Македонија. (2016). Годишен извештај за 2016 година.

Агенција за млади и спорт. (2016). Национална стратегија за млади 2016-2025. Retrieved from <http://strategijazamladi.mk/>

Гаџовска Спасовска, З. (2014). Дипломата во џеб и правец „само не тука“. Retrieved from Радио Слободна Европа: <https://www.slobodnaevropa.mk/a/25264633.html>

Делимитов, К. (2016). Македонија: Топ реформаторот рекордер во иселување. Retrieved from Deutsche Welle: <http://p.dw.com/p/2S4qP>

Додевска, А. (2016). Егзодус: Секој трет образован ја напуштил Македонија. Retrieved from Призма: <http://prizma.mk/egzodus-sekoj-tret-obrazovan-ja-napushtil-makedonija/>

Докмановиќ, М. (2017). Воспоставување на критериуми за квалитет во општествените науки во функција на спречување на одливот на мозоци од Република Македонија: Документ за креирање на политики. Институт за стратешки истражувања и едукација - ИСИЕ.

Е-магазин. (2018). Разликата помеѓу највисоката и најниската просечна плата во Македонија е 1340 евра. Retrieved from Е-магазин: <http://emagazin.mk/vesti/vest/44674>

Завод за статистика на Република Македонија. (2016). Статистика на население во РМ. Retrieved from <http://www.stat.gov.mk/OblastOpsto.aspx?id=2>

Завод за статистика на Република Македонија. (2016). Статистика на образование во РМ. Завод за статистика на Република Македонија. Retrieved from <http://www.stat.gov.mk/OblastOpsto.aspx?id=5>

Завод за статистика на Република Македонија. (2017). Просечна месечна исплатена нето-плата по вработен за октомври, 2017 година. Retrieved from <http://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstenie.aspx?id=41&rbr=2510>

Законодавно-правна комисија на Собранието на Република Македонија. (2015). Закон за работните односи. Службен весник на РМ, бр. 74.

Синсирова, С., & Ванчов, Д. (2017). Како до намалување на младинската емиграција од Република Македонија? Платформа за мултикултурализам. Скопје: Прогрес – Институт за социјална демократија.

Јанеска, В. (2003). Потенцијалната интелектуална емиграција од Република Македонија. Списание на Економски институт - Скопје, 5(1/3), 65-82.

Јанеска, В. (2011). Научната дијаспора од Република Македонија. Списание на Економски институт – Скопје.

Коалицијата на младински организации „СЕГА“. (2018). „365 работнички права за младите!“.

Министерство за образование и наука. (2013). Национална стратегија за вмрежување, соработка и намалување на одливот на високообразовани и стручни кадри 2013 - 2020. Скопје.

Министерство за труд и социјална политика. (2015). Закон за заштита на децата. „Службен весник на Република Македонија“ бр. 23/13.

Министерство за труд и социјална политика. (2016). Акциски план за вработување млади лица 2016-2020 година. Retrieved from Министерство за труд и социјална политика: <http://www.mtsp.gov.mk/dokumenti.nspх>

Осило, Н. (2016). Иселување: Македонија се празни. Retrieved from Е-магазин: <http://emagazin.mk/vesti/18610?title=iseluvane-makedonija-se-prazni>

Собрание на Република Македонија. (1992). Закон за пријавување на живеалиштето и престојувалиштето на граѓаните. „Службен весник на РМ“ бр.15/72, 24/85, 15/88 и 19/90.

